

1356-48

R
A
P
P
O
R
T

RAAP-RAPPORT 1114

Plangebied Veenendaal-oost

Gemeente Veenendaal

Een cultuurhistorisch onderzoek in het kader van de m.e.r.

Archeologisch Adviesbureau

C
U
L
T
U
R
H
I
S
T
O
R
I
E

RAAP-RAPPORT 1114

Plangebied Veenendaal-oost

Gemeente Veenendaal

Een cultuurhistorisch onderzoek in het kader van de m.e.r.

Colofon

Opdrachtgever: Ontwikkelingsbedrijf Veenendaal-oost Beheer B.V. (0v0)

Titel: Plangebied Veenendaal-oost, gemeente Veenendaal; een cultuurhistorisch onderzoek in het kader van de m.e.r.

Status: eindversie

Datum: december 2004

Auteurs: *drs. D. Bekius, drs. M. Rietkerk & drs. D.E.A. Schiltmans*

Bestandsnaam: L:\QXPress\2004\VEEO\RA1114-VEEO.qxd

Projectcode: VEEO

Projectleider: drs. D.E.A. Schiltmans

Projectmedewerker: drs. J.H.M. van Eijk

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: niet van toepassing

Autorisatie: drs. A.J. Tol

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2004

RAAP Archeologisch adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

5	1 Inleiding
	1.1 Kader en doelstelling
	1.2 Plangebied
	1.3 Fasering van het onderzoek
	1.4 Opzet van het onderzoek
8	2 Methoden
	2.1 Bureauonderzoek
	2.2 Veldonderzoek
	2.3 Waarderend onderzoek
	2.4 Toelichting op de kaarten
14	3 Beschrijving van de huidige situatie
	3.1 Landschappelijke en cultuurhistorisch kader
	3.2 Cultuurhistorische kenmerken van het plangebied
	3.3 Cultuurhistorische waardering en verwachting
33	4 Beleidskader
	4.1 Cultuurhistoriebeleid van het Rijk
	4.2 Provinciaal beleid provincie Utrecht
	4.3 Gemeentelijk beleid
36	5 Autonome ontwikkeling
37	6 Effectbeschrijving
	6.1 Archeologische waarden
	6.2 Historisch-geografische waarden
	6.3 Historisch-bouwkundige waarden
40	7 Maatregelen voor het MMA
41	8 Conclusies effectbeschrijvingen
42	Literatuur
44	Gebruikte afkortingen

- 45 Verklarende woordenlijst
- 46 Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen
- 47 Bijlage 1. Historisch-geografische waarderingscriteria
- 48 Bijlage 2. Catalogus.

Tabel 1. Geologische en archeologische tijdschaal.

Geologische perioden	Absolute tijdschaal	Archeologische perioden	gecalibreerde jaren	
Subatlanticum	heden	Nieuwe tijd	1500	
	1000 na Chr.	Middeleeuwen	Laat	1050
			Vroeg	450
	0	Romeinse tijd	Laat	270
Midden			70 na Chr.	
Vroeg			12 voor Chr.	
Subboreaal	1000 voor Chr.	IJzertijd	Laat	250
	2000		Midden	500
			Vroeg	800
Atlanticum	3000	Bronstijd	Laat	1100
	4000		Midden	1800
			Vroeg	2000
	5000	Neolithicum	Laat	2850
			Midden	4200
Vroeg			4900/5300	
Boreaal	6000	Mesolithicum	Laat	6450
			Midden	7100
			Vroeg	8800
Preboreaal	7000	Paleolithicum	Laat	35000
			Midden	300000
			Vroeg	
Jonge Dryas stadiaal	8000			
Belling-Allerød interstadiaal	9000			
	10000			
	11000			
	12000			

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

De gemeente Veenendaal heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau opdracht gegeven een cultuurhistorisch (archeologisch, historisch-geografisch en bouwhistorisch) onderzoek uit te voeren ten behoeve van de m.e.r.-procedure Veenendaal-oost. De uitvoering van de werkzaamheden voor deze m.e.r.-procedure is uitbesteed aan Ontwikkelingsbedrijf Veenendaal-oost Beheer B.V. (OvO). Dit bedrijf fungeert als opdrachtgever aan RAAP Archeologisch Adviesbureau.

De gemeente Veenendaal is voornemens de nieuwbouwwijk Veenendaal-oost te realiseren. Hiertoe is in 1999 het Structuurplan Duurzaam Veenendaal-Oost opgesteld (Zandvoort Ordening & Advies, 1999). Dit structuurplan vormt de basis voor het nu op te stellen Milieueffectrapport (MER) en het opstellen van het bestemmingsplan. De wijk Veenendaal-oost moet ruimte bieden aan circa 3500 woningen, voorzieningen voor deze wijk en een natuurontwikkelingszone. Daarmee is deze voorgenomen ontwikkeling naar de in het Besluit-m.e.r. genoemde drempelwaarde m.e.r.-plichtig.

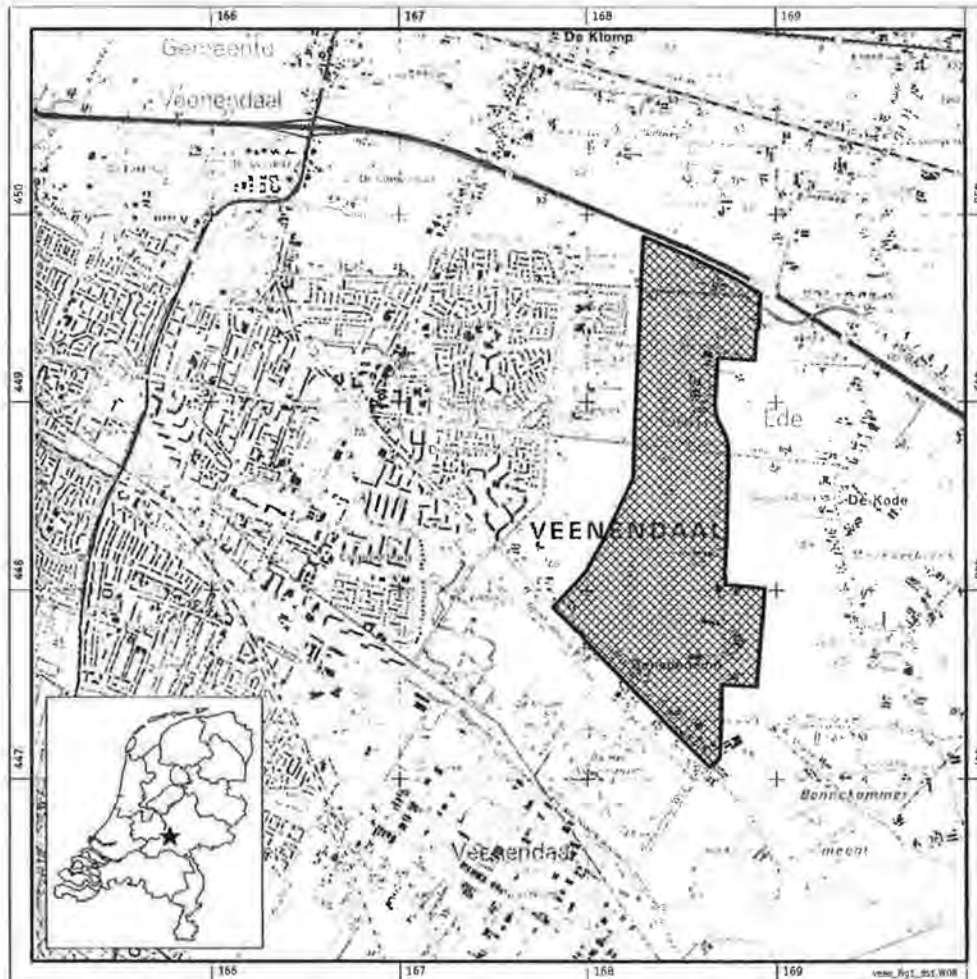
Doel van de milieueffectrapportage is de besluitvorming van een informatief kader te voorzien. Dit kader omvat een inventarisatie van de effecten van de voorgenomen ingrepen op diverse milieuaspecten en wordt uitgesplitst naar alle in de Startnotitie genoemde alternatieven (Gemeente Veenendaal, 2003). De milieuaspecten zijn bijvoorbeeld flora en fauna, bodem en water, geluid en trillingen, externe veiligheid, maar ook landschap, archeologie of cultuurhistorie in brede zin. Bij een inrichtings-m.e.r. worden de milieugevolgen ten aanzien van de inrichting van een bepaalde locatie (Veenendaal-oost) in beeld gebracht. Doel van het cultuurhistorisch onderzoek is een studie naar de mogelijke aantasting van cultuurhistorische waarden als gevolg van de realisatie van de voorgenomen ingrepen. Door middel van een inventarisatie van de cultuurhistorische waarden en de te verwachten cultuurhistorische (met name archeologische) potentie van de zones die door elk van de alternatieven worden bedreigd, kan inzicht verkregen worden in de te verwachten nadelige effecten van de realisatie van de verschillende alternatieven.

1.2 Plangebied

Het plangebied Veenendaal-oost ligt ten oosten van de bebouwde kom van Veenendaal. Het plangebied wordt globaal begrensd door Rijksweg 12 in het

noorden, de Dragonderweg in het oosten, het Gelders Benedeneind (de weg langs de Grift) in het zuiden en de Rondweg-Oost in het westen (figuur 1). De oppervlakte van het totale plangebied bedraagt circa 155 ha. Het plangebied staat afgebeeld op kaartblad 39E van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 168.474/448.500. Ten tijde van het onderzoek was het plangebied in gebruik als grasland en akkerland. Een klein deel van het plangebied is bebouwd.

Figuur 1. De ligging van het plangebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).

1.3 Fasering van het onderzoek

Het cultuurhistorisch onderzoek ten behoeve van de m.e.r.-procedure Veenendaal-oost is uitgesplitst in de volgende onderzoeksstappen:

- Beschrijving van de huidige situatie. Doel van deze beschrijving is het inventariseren van de cultuurhistorische waarden in het plangebied. Voor inzicht in de huidige cultuurhistorische situatie kan een eerste indruk verkregen worden aan de hand van een inventarisatie van *reeds bekende* cultuurhistorische elementen. De inventarisatie van de *niet bekende* cultuurhistorische (met name archeologische) elementen wordt ondervangen door het opstellen van een voorspellingsmodel. Het resultaat is een archeologische verwachtingskaart.

Om de archeologische verwachtingskaart te toetsen, vindt in het veld een controle plaats. Op basis van deze veldcontrole kan de verwachtingskaart worden aangepast.

- Beschrijving van het nulalternatief. Deze beschrijving betreft feitelijk de autonome ontwikkeling van het plangebied. Als Veenendaal-oost niet wordt gerealiseerd, wat is dan de cultuurhistorische potentie (gemeten ten opzichte van de huidige situatie) van het plangebied in 2015? Eventuele effecten van de voltooide of in ontwikkeling zijnde processen in de directe omgeving, de degradatie van het cultuurhistorisch potentieel en een kwalitatieve beschouwing van eventuele landbouwkundige bodemtechnische ingrepen worden meegewogen.
- Kwalitatieve beschrijving van de effecten van de modellen en het Voorkeursalternatief (VKA). De effectbeschrijving vindt plaats in de vorm van een toelichting op de effecten van de modellen en het Voorkeursalternatief op de cultuurhistorische waarden als gevolg van de realisatie van de woonwijk.
- Het voorstellen van maatregelen voor het Meest Milieuvriendelijke Alternatief (MMA) om de effecten op de cultuurhistorische waarden te verzachten.
- Conclusies van de effectbeschrijving. De effecten van de realisatie van het Voorkeursalternatief op het cultuurhistorisch potentieel kunnen kwalitatief vergeleken worden. Een kwantitatieve vergelijking is niet uitgevoerd.

Het onderzoek is uitgevoerd van september 2003 tot en met juni 2004.

1.4 Opzet van het rapport

In hoofdstuk 2 worden de methoden van het onderzoek en de waardering toegelicht, evenals de vervaardiging van de figuren. In hoofdstuk 3 wordt de huidige situatie beschreven. Aan de hand van een landschappelijk en cultuurhistorisch kader worden de cultuurhistorische kenmerken van het plangebied beschreven, waarna de waardering van deze kenmerken wordt gepresenteerd. In hoofdstuk 4 wordt het beleidskader op de verschillende bestuurlijke niveaus (het Rijk, de provincie Utrecht en de gemeente Veenendaal) geschetst. Hoofdstuk 5 bevat de beschrijving van het nulalternatief (de autonome ontwikkeling). In hoofdstuk 6 worden de resultaten van de effectbeschrijving gepresenteerd, waarna in hoofdstuk 7 maatregelen voor het Meest Milieuvriendelijke Alternatief (MMA) worden voorgesteld. Tot slot bevat hoofdstuk 8 de conclusies die voortvloeien uit het onderzoek.

Voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische en geologische perioden wordt verwezen naar tabel 1. Enkele vaktermen worden achter in dit rapport beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Methoden

2.1 Bureauonderzoek

Ten behoeve van de cultuurhistorische inventarisatie en waardering is een bureauonderzoek uitgevoerd. Dit bureauonderzoek bestond voor alle drie de onderzoeksdisciplines uit een literatuurstudie en bestudering van (historisch) kaartmateriaal (zie literatuurlijst).

Voor de inventarisatie van archeologische gegevens zijn daarnaast het Centraal Archeologisch Archief (CAA) en Centraal Monumenten Archief (CMA) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort geraadpleegd en zijn digitaal beschikbare gegevens uit het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) opgevraagd. Ook zijn gegevens geraadpleegd van amateur-archeologen die actief zijn in Veenendaal en omgeving (met dank aan dhr. Zuurdeeg en dhr. Van den Bovenkamp).

Voor het historisch-geografisch onderzoek kon worden volstaan met het raadplegen van secundaire literatuur en atlassen (met name het daarin in ruime mate afgebeelde historische kaartmateriaal). Het oudste kaartmateriaal dat op deze wijze kon worden geraadpleegd, dateert uit het einde van de 16e eeuw. Ook de kadastrale minuten uit 1832 zijn geraadpleegd (Grootheest e.a., 1995). In het digitaliseren van deze kadastrale minuten en het koppelen daarvan aan de huidige topografie kon binnen het budget van onderhavig onderzoek niet worden voorzien. Het scannen van de kadastrale minuten en de koppeling daarvan aan de huidige topografie is achterwege gelaten omdat dit leidde tot een onoverzichtelijk kaartbeeld. In plaats daarvan is gekozen voor het afbeelden van de (herziene) topografische kaart uit 1906 (ROBAS Producties, 1989). De situatie weergegeven op deze historische topografische kaart verschilt in het plangebied niet noemenswaardig van dat van de kadastrale minuten uit 1832 en geeft een meer overzichtelijke indruk van de situatie in 19e eeuw. Van aanvullend archiefonderzoek en het raadplegen van de Historische Vereniging Oud-Veenendaal is afgezien, omdat hiervan geen meerwaarde voor onderhavig onderzoek was te verwachten. Ten behoeve van het historisch-bouwkundig onderzoek zijn gegevens geraadpleegd uit het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) van de provincie Utrecht en monumentenlijsten van het Rijk, de provincie Utrecht en de gemeente Veenendaal. Het bureauonderzoek omvatte ten slotte nog de vervaardiging van werkkaarten ten behoeve van het veldonderzoek.

2.2 Veldonderzoek

2.2.1 Visuele inspectie

In aanvulling op het bureauonderzoek heeft op 8 september 2003 in het plangebied een visuele inspectie plaatsgevonden. Doel van deze inspectie was de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen en aanvullende informatie ten behoeve van de inventarisatie en waardering te verzamelen. Tijdens de visuele inspectie zijn van belangwekkende objecten foto's gemaakt. Alle foto's die in het kader van onderhavig onderzoek zijn gemaakt, zijn gearhiveerd bij RAAP Archeologisch Adviesbureau.

2.2.2 Verkennend booronderzoek

In aanvulling op het bureauonderzoek, ter controle van het concept-verwachtingsmodel en vooruitlopend op eventueel toekomstig archeologisch veldonderzoek is op 8 oktober 2003 een beperkt verkennend booronderzoek verricht. Dit onderzoek diende een eerste inzicht te verschaffen in de geo(morfo)logische en bodemkundige kenmerken van het plangebied. Daarnaast had het verkennend booronderzoek tot doel het opsporen en het bepalen van de diepteligging van archeologisch interessante lagen, het bepalen van de verstoringsgraad van de bodem en het in kaart brengen van archeologische vindplaatsen.

Het booronderzoek is uitgevoerd met behulp van een zogenaamde Edelmanboor met een diameter van 12 cm en een gutsboor met een diameter van 3 cm. Het opgeboorde materiaal is gezeefd met behulp van een zeef met een maaswijdte van 0,5 cm. Het zeefresidu is vervolgens gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologisch materiaal. De boringen zijn gezet tot maximaal 1,2 m -Mv. De boringen zijn in het veld op een veldkaart ingetekend. De profielen zijn aan de hand van een standaardformulier beschreven. Genoteerd zijn onder meer de diepte, textuur, kleur en samenstelling van bodemverschijnselen. In totaal zijn 43 boringen gezet, zo goed mogelijk verspreid over het plangebied en (voor zover mogelijk) verdeeld over terreinen met verschillende geologische kenmerken (figuur 9).

Het booronderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het *Handboek ROB-specificaties* (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instantie die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA; Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie, 2001).

2.3 Waarderend onderzoek

2.3.1 Archeologische waarden en verwachtingen

Bij bodemingrepen kunnen archeologische resten vernietigd worden (zgn. 'archeologische vindplaatsen'). Vooruitlopend op geplande bodemingrepen vindt daarom

normaliter een inventariserend archeologisch onderzoek plaats met als doel eventueel aanwezige archeologische vindplaatsen in kaart te brengen. Om te bepalen of (eventuele) archeologische vindplaatsen waardevol genoeg zijn om in aanmerking te komen voor behoud of vervolgonderzoek, wordt doorgaans gebruik gemaakt van de kwaliteitscriteria die door de ROB zijn opgesteld. Naast de inhoudelijke kwaliteit die tot uitdrukking komt in bijvoorbeeld de criteria zeldzaamheid en informatiewaarde, is de fysieke kwaliteit van archeologische vindplaatsen van groot belang. Dit aspect komt tot uitdrukking in 'meetbare' criteria, zoals gaafheid en conservering. In de regel is non-destructief archeologisch veldonderzoek door middel van boringen het eerste instrument voor de beoordeling van de fysieke kwaliteit. Een dergelijk systematisch archeologisch veldonderzoek is in onderhavig plangebied niet uitgevoerd. Als controle van de resultaten van het bureauonderzoek is wel een beperkt verkennend booronderzoek verricht.

Tijdens onderhavig onderzoek lag de nadruk niet op de waardering van individuele vindplaatsen, maar op het bepalen van een archeologische verwachting voor het plangebied. Met het begrip 'archeologische verwachting' wordt bedoeld de kans dat in een bepaald gebied archeologische vindplaatsen voorkomen. Aangezien de bewoningsmogelijkheden van een gebied afhankelijk zijn van onder andere landschappelijke kenmerken, is de archeologische verwachting gekoppeld aan de geologische ontwikkeling en een afspiegeling van de in de ondergrond aanwezige geomorfologische structuren. Ook historische bewoningspatronen kunnen een rol spelen bij het bepalen van de archeologische verwachting.

Overeenkomstig de KNA (Vorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie, 2001) is op basis van het bureauonderzoek een concept-verwachtingsmodel opgesteld. Na de toetsing van dit concept-verwachtingsmodel aan de hand van het verkennend booronderzoek is het definitieve verwachtingsmodel opgesteld. Dit definitieve verwachtingsmodel wordt beschreven in § 3.3.1.

2.3.2 Historisch-geografische waarden

Voor de waardering van historisch-geografische elementen en patronen en een historisch-geografische waardestelling van het plangebied als geheel, is gebruik gemaakt van de waarderingssystematiek die is opgesteld ten behoeve van de selectie en registratie van jongere stedenbouw en bouwkunst (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1991). Deze methode is in principe opgesteld voor de waardering van historisch-(steden)bouwkundige objecten en structuren op nationaal niveau, maar kan ook in een beperktere geografische context voor de waardering van historisch-geografische elementen en patronen worden toegepast (Provincie Noord-Brabant, 2000). Er vindt een beoordeling plaats op 5 hoofdcriteria (de letters tussen haakjes verwijzen naar de opsomming in bijlage 1): cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), situationele waarde (c), gaafheid en herkenbaarheid (d) en zeldzaamheid (e). Voor elk van deze hoofdcriteria is een aantal deelcriteria gedefinieerd waarop een element kan scoren: geen score (0 punten), redelijk hoge score (1 punt), hoge score (2 punten) en zeer hoge score (3 punten). Op grond van de scores op de deelcriteria wordt

voor elk element een definitieve cultuurhistorische waarde geformuleerd. Bij deze uiteindelijke waardering worden 4 mogelijke scores onderscheiden: geen waarde toegekend, redelijk hoge waarde, hoge waarde en zeer hoge waarde.

De uitgangspunten van deze waarderingsmethode liggen met name in de kwaliteiten van het huidig ruimtelijk karakter (en daarmee in de herkenbaarheid en gaafheid) van de historische elementen en ruimtelijke structuren. De aanwezigheid van een historisch tracé bij overigens sterk aangetaste of verdwenen elementen wordt bij toepassing van deze methode beschouwd als een te smalle basis voor een hoge cultuurhistorische waardetoekenning.

Voor een nadere uitwerking van de toepassing van de waarderingsmethode wordt verwezen naar de *Handleiding selectie en registratie jongere stedenbouw en bouwkunst* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1991: 21-24). De waarderingscriteria zijn opgenomen in bijlage 1.

In het kader van onderhavig onderzoek zijn alleen historisch-geografische elementen en patronen gewaardeerd die zich in het plangebied bevinden en nog bestaan. De waardering van deze elementen en patronen is opgenomen in de catalogus (bijlage 2). De historisch-geografische waardering van het plangebied als geheel is opgenomen in § 3.3.2.

Regionale context: Gelderse Vallei en Grebbelinie

De waarderingsmethodiek is van oorsprong opgesteld voor een waardering op nationaal niveau. Dat wil zeggen dat de scores op de criteria worden bepaald in relatie tot de nationale context (bijv. zeldzaamheid binnen Nederland). Vastgesteld kan worden dat het in het kader van onderhavig onderzoek niet zinvol is om de historisch-geografische elementen en patronen te waarderen in een nationale of bovenregionale context. Een cultuurhistorische waardering op nationaal en bovenregionaal niveau heeft namelijk al plaatsgevonden in het kader van de vervaardiging van de Nota Belvedere (Ministeries van LNV, OCenW en VROM, 1999) en de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) van de provincie Utrecht (Provincie Utrecht, 2002). Om deze redenen is gekozen voor toepassing van de waarderingsmethodiek in een regionale context. Als regionale context voor de waardering is gekozen voor de deelgebieden Gelderse Vallei en Grebbelinie, zoals gedefinieerd in de CHS van de provincie Utrecht (Provincie Utrecht, 2002). Op grond van overeenkomstige landschappelijke en cultuurhistorische ontwikkelingen vormen deze deelgebieden een passend referentiekader voor de waardering van de historisch-geografische elementen en patronen in het plangebied.

In de Nota Belvedere en de CHS van de provincie Utrecht is met betrekking tot het plangebied het volgende te vinden:

Nota Belvedere

In de Nota Belvedere, de beleidsnota van het rijk over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ordening, wordt ten aanzien van cultuurhistorie een onderscheid gemaakt tussen 'algemeen ruimtelijk beleid' en 'specifiek ruimtelijk

beleid'. Het algemene ruimtelijke beleid is minder sterk richtinggevend dan het specifieke ruimtelijke beleid. Voor een meer uitgebreide toelichting op de inhoud van dit ruimtelijk beleid wordt verwezen naar de beleidsnota zelf.

Het plangebied is in de Nota Belvedere geclassificeerd als een gebied met sectorale cultuurhistorische waarden en/of sectoraal hoge waarden. Op het plangebied is het algemeen ruimtelijk beleid uit de nota Belvedere van toepassing. Dit algemene beleid is gericht op het erkennen en herkenbaar houden van cultuurhistorische identiteit, als kwaliteit en als uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen (Ministeries van LNV, OC&W en VROM, 1999: 37-40). Voor het plangebied is geen specifiek ruimtelijk beleid geformuleerd.

CHS Utrecht

In de provinciale beleidsnota 'Niet van gisteren' is de cultuurhistorische hoofdstructuur en de daarop gebaseerde beleidsvisie van de provincie Utrecht opgenomen. Voor een aanzienlijk aantal elementen uit de cultuurhistorische hoofdstructuur is specifiek beleid geformuleerd in de vorm van 3 sturingsmechanismen: 'veilig stellen', 'eisen stellen' en 'actief stimuleren'. Onderhavig plangebied is ingedeeld in het deelgebied Gelderse Vallei en Grebbelinie. Tot de cultuurhistorische hoofdstructuur in het deelgebied Gelderse Vallei behoren de noord-zuid georiënteerde watergangenstructuur, deels door de Grebbelinie verbijzonderd en de veenontginningen. Van deze elementen hebben ook delen in het plangebied gelegen (Provincie Utrecht, 2002: 57-59). Van de Grebbelinie behoren de volgende elementen tot de cultuurhistorische hoofdstructuur: de liniewal tussen Amersfoort en Veenendaal, sluizen en stuwen alsmede aarden en betonnen verdedigingswerken. Het plangebied heeft in een inundatiegebied van de Grebbelinie gelegen. Deze inundatiegebieden worden niet als expliciet onderdeel van de hoofdstructuur genoemd en er is geen specifiek beleid voor geformuleerd (Provincie Utrecht, 2002: 24-28).

2.3.3 Historisch-bouwkundige waarden

Van de in deze inventarisatie opgenomen historisch-bouwkundige elementen is de waardestelling overgenomen zoals die is toegekend op de cd-rom 'Cultuurhistorische elementen in de provincie Utrecht' (Provincie Utrecht, 2001). Deze waardering is gebaseerd op architectonische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische criteria en op de mate van gaafheid en zeldzaamheid. De uiteindelijke waardestelling van de bouwkundige objecten kent 3 gradaties: 'van waarde', 'van hoge waarde' en 'van zeer hoge waarde' (Provincie Utrecht, 2001). De historisch-bouwkundige waardering van het plangebied wordt beschreven in § 3.3.3.

2.4 Toelichting op de kaarten

2.4.1 Archeologische waarden- en verwachtingskaart

De archeologische waarden en verwachtingen zijn weergegeven op een kaart met een topografische ondergrond, schaal 1:15.000 (figuur 9). De kaart biedt inzicht in de archeologische verwachting van het plangebied. Hierbij is onderscheid

gemaakt tussen gebieden met een hoge en lage archeologische verwachting, corresponderend met de resultaten van het bureauonderzoek en het verkennend booronderzoek. Daarnaast zijn de bekende archeologische vindplaatsen (volgens ARCHIS) en de boringen die tijdens het verkennend booronderzoek zijn gezet op de kaart weergegeven.

2.4.2 Historisch-geografische en historisch-bouwkundige kenmerkenkaart

De historisch-geografische en historisch-bouwkundige elementen en patronen zijn afgebeeld op een kenmerkenkaart met topografische ondergrond, schaal 1:15.000 (figuur 5). Deze kenmerkenkaart biedt inzicht in de oorspronkelijke aard en functie van de geïnventariseerde objecten. Tevens is op de kaart aangegeven of een object nog bestaat of inmiddels is verdwenen. Om de objecten in het plangebied als onderdeel van hun omgeving te kunnen beoordelen, zijn ook de belangrijkste historisch-geografische en -bouwkundige objecten in de directe omgeving van het plangebied afgebeeld. Een nadere toelichting op de onderscheiden legenda-eenheden wordt gegeven in hoofdstuk 3 en bijlage 2. Meer specifieke informatie over de geïnventariseerde elementen en patronen is opgenomen in de catalogus (bijlage 2).

2.4.3 Historisch-geografische en historisch-bouwkundige waardenkaart

Behalve op de kenmerkenkaart zijn de historisch-geografische en historisch-bouwkundige elementen en patronen ook afgebeeld op een waardenkaart, eveneens met topografische ondergrond op schaal 1:15.000 (figuur 10). Op deze kaart is de historisch-geografische en -bouwkundige waardering van de afzonderlijke elementen en patronen weergegeven. De waardestellingen zijn tevens opgenomen in de catalogus (bijlage 2). Voor de motivering van de waardestellingen wordt verwezen naar § 3.3 en bijlage 2. Omwille van de leesbaarheid van de kaart is de historisch-geografische waardering van het plangebied als geheel niet afgebeeld, maar alleen beschreven in § 3.3.

3 Beschrijving van de huidige situatie

3.1 Landschappelijk en cultuurhistorisch kader

3.1.1 Geologie en bodem rond Veenendaal

Het plangebied ligt in een gebied met stuwwallen die in de voorlaatste ijstijd (het Saalien) in 2 fasen door landijs zijn gevormd. De stuwwallen uit de eerste fase, de Utrechtse Heuvelrug en de Ede-Wageningen stuwwal, omsluiten de Gelderse Vallei, waarin het plangebied ligt. De Gelderse Vallei is een tongbekken dat tijdens het Saalien door een uitloper van het ijsfront werd gevormd (Berendsen, 1997). In de tweede fase kwam het ijs minder ver zuidelijk en werd in dit tongbekken de stuwwal Veenendaal-Emminkhuizerberg gevormd. Deze stuwwal is later sterk geërodeerd en de resten zijn momenteel herkenbaar in de vorm van de stuwwalheuvels Emminkhuizerberg, de Grote Venlo (de huidige Vendel) en de Kleine Venlo (Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992). Nadat het landijs was gesmolten, is het bekken van de Gelderse Vallei in de loop van het Midden en Laat Pleistoceen opgevuld met mariene, fluviatiele, periglaciaire en eolische afzettingen (Molenaar, 2001). De eolische afzettingen dateren uit de laatste ijstijd (het Weichselien) en komen voor in de vorm van dekzand en gordeldekzand. Het gordeldekzand werd afgezet in een strook langs de flanken van de stuwwallen. Tussen de stuwwallen werden in de vallei dikke pakketten dekzand afgezet. Veenendaal ligt op de overgang van gordeldekzand in het zuiden (langs de Utrechtse Heuvelrug) en dekzand in het noorden. Het gordeldekzand langs de Utrechtse Heuvelrug heeft in het algemeen een golvend oppervlak (gordeldekzandwelingen) en er komen gordeldekzandruggen voor. Het dekzand in het centrale deel van de Gelderse Vallei, het gebied tussen de gordeldekzanden, is in het algemeen vrij vlak en gedeeltelijk verspoeld, waarbij plaatselijk kleine, geïsoleerde dekzandruggen voorkomen. Direct ten oosten van de bebouwde kom van Veenendaal komt dekzand voor dat ten dele vervlakt is door de latere vorming van veen (Brus, 1986).

In het Holoceen werd als gevolg van de stijging van het grondwater op een aantal plaatsen veen gevormd. Na verloop van tijd werd het milieu tijdens de veenvorming oligotroof (een voedselarm milieu) en kon het veen zich uitbreiden over het dekzandoppervlak. Daardoor ontstond in de omgeving van het huidige Veenendaal een relatief groot veengebied (Berendsen, 1996 & 1997).

De bodem in de omgeving van Veenendaal is sterk beïnvloed door menselijk handelen in de vorm van vervening en ontginning. In het lage dekzandgebied rondom Veenendaal komen gooreerdgronden voor. Deze zijn ontstaan door de afgraving van veen, waarna ze zijn ontgonnen tot landbouwgronden. Daarnaast

komen afwisselend meerveengronden, vlierveengronden en moerige eerdgronden voor. Ook deze gronden worden geassocieerd met het afgraven van het veenpakket. Deze gronden worden onderscheiden op grond van de dikte van de veenlagen die op het dekzand zijn achtergebleven na de afgraving en de aan- of afwezigheid van een pakket opgebracht zand (op het achtergebleven veen) bij herontginning van het gebied. Ten zuiden en zuidwesten van Veenendaal komen tenslotte laar-podzolgronden voor, die in het algemeen zijn ontstaan uit veldpodzolgronden die zijn opgehoogd met potstalmest. Deze gronden zijn in het verleden ook grotendeels bedekt geweest met veen (in de omgeving van Veenendaal), waarvan de resten nog, zelfs op vrij hooggelegen plaatsen, in dunne laagjes aanwezig zijn (Stiboka, 1973).

3.1.2 Bewoningsgeschiedenis

Jagers en verzamelaars uit de Steentijd

Uit archeologische vondsten uit onder meer de groeven van Kwintelooijen, tussen Veenendaal en Rhenen, blijkt dat al meer dan 100.000 jaar mensen in deze regio actief waren (Roebroeks, 1990). Deze jagers en verzamelaars leefden van de jacht en het verzamelen van vruchten, wortels en planten. De locatiekeuze werd in hoge mate bepaald door de jachtstrategie. Deze was gericht op rondtrekkend wild (rendieren), waarbij binnen een groot gebied de routes van het trekkend wild bepalend waren voor de locaties van de tijdelijke kampementen. In het algemeen komen paleolithische kampementen voor in overgangszones van verschillende landschappen. Bekend zijn de gordeldekzandruggen langs de flanken van stuwwallen. Ook de grotere dekzandruggen in lager gelegen dekzandvlakten lijken bezocht te zijn in deze periode.

Als gevolg van een warmer en vochtiger klimaat ontstond in het Vroeg Holoceen een dichtere vegetatie en nam de variatie in flora en fauna toe. De nomadische mesolithische mens paste zich aan bij de verandering in het natuurlijke milieu en ging steeds meer gebruik maken van een breder aanbod aan voedselbronnen. Gevolg hiervan was dat het gebied waarin men rondtrok aanzienlijk kleiner werd in vergelijking met het Paleolithicum.

Uit de omgeving van het plangebied zijn uit deze periode enkele 'losse vondsten' bekend, waaronder een vuurstenen afslag uit het Paleolithicum of Mesolithicum die gevonden is op de Emminkhuizerberg (ARCHIS-waarnemingsnummer 23749) en enkele vuurstenen artefacten uit het Mesolithicum in de nabijheid van Renswoude (Monumentnummers 12249 en 12250; CMA-codes 32G-A15 en 32G-013). Op basis van de landschappelijke ligging van de vondsten bij Renswoude gaat het vermoedelijk om 2 mesolithische kampementen (Visscher e.a., 1996).

Landbouwers uit de Prehistorie en Romeinse tijd

Terwijl zich in het zuiden van Nederland al rond 5300 voor Chr. de eerste boeren vestigden, handhaafden de mesolithische mensen in de Gelderse Vallei nog enige eeuwen hun levenswijze van jagen, vissen en verzamelen. Geleidelijk vond echter ook hier een overgang naar een agrarische levenswijze in permanente nederzet-

tingen plaats. Opgemerkt moet worden dat zeker gedurende enkele eeuwen beide bestaanswijzen (jagen/verzamelen en landbouw) naast elkaar bestaan hebben. Nederzettingen zijn na 4900 voor Chr. op donken en stroomruggen in het rivierengebied ontstaan. Gedurende de Bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd werd de agrarische levenswijze verder ontwikkeld. Tijdens deze periode werd de locatiekeuze van mensen als gevolg van de bestaanswijze (hoofdzakelijk eenvoudige akkerbouw en veeteelt) sterk bepaald door de bodemkundige kwaliteiten van de ondergrond. Tegenwoordig bestaat er bijvoorbeeld een duidelijke relatie tussen enkeerdgronden en archeologische vindplaatsen uit deze periode: in de meeste gevallen gaat het bij enkeerdgronden om essen die zijn aangelegd op enerzijds de van oorsprong vruchtbare bodems en anderzijds op de ten opzichte van de directe omgeving hoger gelegen gronden, zoals dekzandruggen.

Nederzettingen uit het Neolithicum en latere perioden (Bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd) zijn tot nu toe niet bekend uit het gebied rond Veenendaal. Wel zijn enkele 'losse vondsten' bekend, waaronder een vuursteen bijl uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnummer 26865), een hamerbijl uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnummer 26953) en een koperen munt uit de Romeinse tijd (ARCHIS-waarnemingsnummer 43534).

Recent inventariserend archeologisch onderzoek in het nabijgelegen plangebied De Batterijen (ten noorden van Veenendaal) heeft echter aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van één of enkele archeologische vindplaatsen uit de Steentijd, IJzertijd, Romeinse tijd en/of Late Middeleeuwen die mogelijk duiden op de aanwezigheid van één of enkele nederzettingen (Deunhouwer, 2003). Naar aanleiding van het inventariserend archeologisch onderzoek is recent een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in plangebied De Batterijen. Hierbij zijn echter geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen aangetroffen. In totaal zijn 23 proefsleuven gegraven; in geen enkele sleuf zijn grondsporen aangetroffen (Oude Rengerink, 2003).

Extensief grondgebruik in de Middeleeuwen

Na de Romeinse tijd werden de drassige veengebieden in het zuiden van de Gelderse Vallei slechts extensief gebruikt. In de Vroege Middeleeuwen werd er op kleine schaal turf gestoken en men weidde er vee. Gewoond werd er niet of nauwelijks. Hoewel de plaatselijke bewoners er gebruiksrechten hadden, kwamen deze veengebieden in bezit van 2 landsheren: de Bisschop van Utrecht en de Graaf (na 1339 Hertog) van Gelre. In de Late Middeleeuwen verkochten beide landsheren deze veengebieden stukje bij beetje aan particulieren. De nieuwe grondeigenaren (naast boeren betrof het ook vermogende stedelingen en religieuze instellingen die deze gronden als beleggingsobject beschouwden) werden meestal veengenoten genoemd. Tot in de tweede helft van de 15e eeuw hadden de bezitsveranderingen echter nauwelijks gevolgen voor het grondgebruik in de veengebieden.

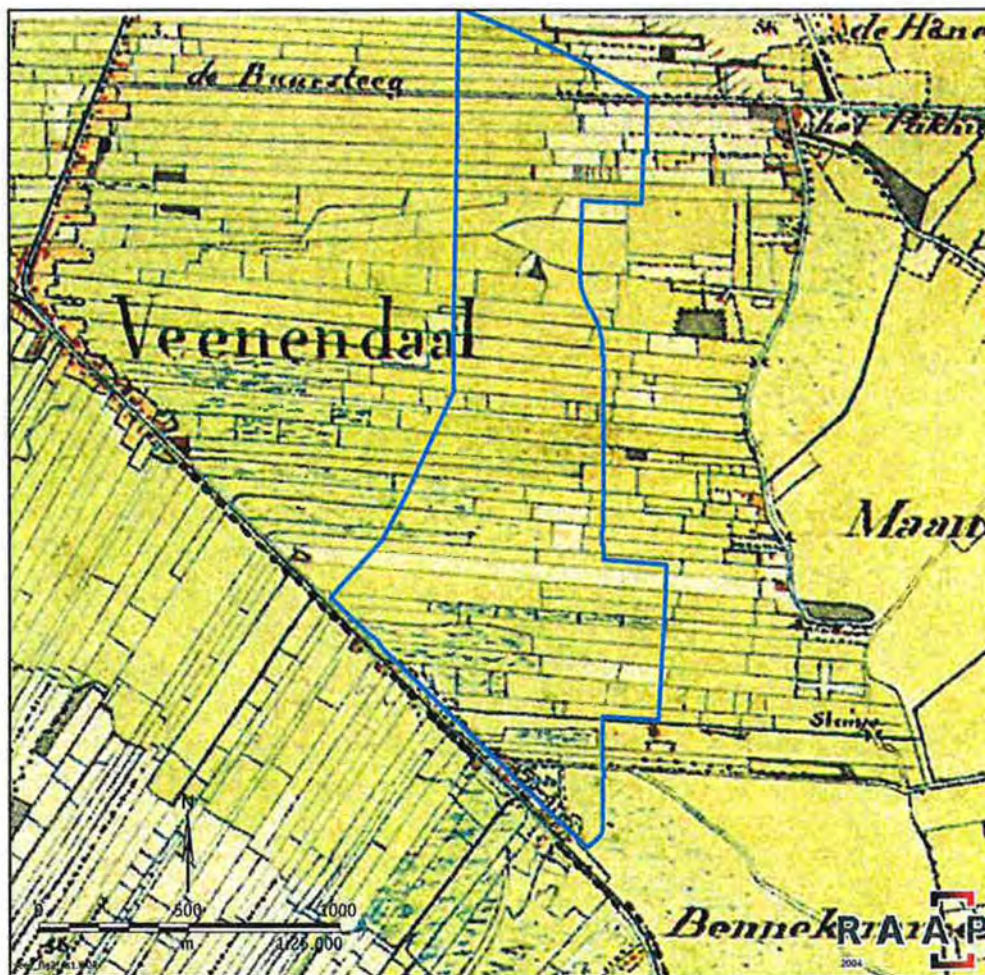
Nieuwe ontwikkelingen in de Nieuwe tijd

Waterstaat en turfwinning

In de tweede helft van de 15e eeuw werd door grondeigenaren in het Sticht geprobeerd om de waterstaatkundige situatie bij Rhenen te verbeteren en de noordelijk daarvan gelegen venen geschikt te maken voor vervening. Het belangrijkste onderdeel van de onderneming bestond uit de aanleg van een ontwaterings- en turfafvoerkanaal, dat bekend zou worden als de Bisschop Davidsgrift of Grift. Deze Grift, die vermoedelijk werd gegraven tussen 1473 en 1481, waterde via het riviertje de Kromme Eem af op de Rijn. Vanaf de aansluiting op de Kromme Eem liep de Grift in noordelijke richting tot het huidige Zwaaipein in Veenendaal. Vanaf dat punt werd in het verlengde van de Grift nog een greppel gegraven naar de Grote Venlo, de stuwwalheuvel ter plaatse van de huidige begraafplaats aan de Munnikenweg in Veenendaal. Deze greppel, eertijds Abtsgraaf genoemd, ging de grens vormen tussen het Sticht en Gelderland. Langs de westzijde van de Bisschop Davidsgrift werd de zogenaamde Veendijk aangelegd. Deze dijk functioneerde als bescherming tegen afstromend water vanuit Gelderland en als jaagpad om turfschepen te kunnen voorttrekken. Door politieke onrust werd de onderneming om de Rhenense venen beter te ontwateren en te vervenen echter een mislukking (Deys, 1988: 50-78; Stol, 1992: 33-39, 58-60). Een tweede poging in de 16e eeuw had meer succes. In 1546 werd aan een groep veengenoten in het Sticht en Gelderland een octrooi verleend om de Stichtse en Gelderse Venen (die afwaterden naar de Rijn) commercieel te vervenen (het Rijnocrooi). Deze venen lagen voornamelijk ten zuidoosten van de Grote Venlo, die behoorde tot de waterscheiding tussen de afwateringsgebieden van de Rijn en de Zuiderzee. Voor de vervening was het nodig een systeem van kanalen aan te leggen. Dit diende zowel om het veen te ontwateren als om de afgegraven turf af te kunnen voeren. Daarom werd de inmiddels verlande Grift weer hersteld en vanaf het huidige Zwaaipein verlengd tot in de Stichtse en de Gelderse Venen. De verlenging in de Stichtse Venen vond plaats in westelijke richting en werd Benedeneindse Grift genoemd. De verlenging in de Gelderse Venen vond plaats in noordelijke richting en werd Boveneindse Grift genoemd. Voor de ontwatering van het veen en het vervoer van de turf werden vanaf de griften parallelle vaarten gegraven ('wijken'). De ligging van de wijken ten opzichte van de griften werd bepaald door de eigendomsstructuur zoals die was ontstaan in de periode voorafgaand aan de verveningen. De venen bestonden toen uit brede, blokvormige kavels die in gemeenschappelijk gebruik of particulier bezit waren. De oriëntatie van deze blokken was in Gelderland loodrecht op de Ede-Wageningen stuwwal, in Utrecht loodrecht op de Utrechtse Heuvelrug en in alle gevallen schuin op de Grift. Door de aanleg van de wijken ontstond binnen de oudere eigendomsblokken een fijnmazige strokenverkaveling die ten opzichte van de Grift een veerverkaveling vormde (Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 17, 24-26). Op een afbeelding van het gebied rond Veenendaal op de topografische kaart uit het midden van de 19e eeuw zijn deze elementen en structuren nog goed herkenbaar (figuur 2).

In de veengebieden die naar de Zuiderzee afwaterden, noordwestelijk van de Grote Venlo, vonden vergelijkbare ontwikkelingen plaats (in 1550 werd voor de vervening

Figuur 2. Het plangebied (blauwe lijn) en omgeving op de eerste topografische kaart uit het midden van de 19e eeuw (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990). De griften, de historische bebouwing en de veerverkaveling zijn goed herkenbaar.

Figuur 3. De Oude Kerk en de Markt te Veenendaal.

hiervan toestemming verleend in de vorm van het zogenaamde Zuiderzeeoctrooi), maar deze vallen buiten het kader van onderhavig onderzoek.

Het dorp Veenendaal

Al snel na de aanvang van de turfwinning ontstond de behoefte aan een bewoningscentrum voor het gehele turfwinningengebied in het zuiden van de Gelderse Vallei. Aanvankelijk wilde men het dorp bouwen op de Grote Venlo. Niet alleen bood deze stuwwalheuvel een stevige ondergrond waarop kon worden gebouwd, ook lag hij op de waterscheiding tussen de 2 turfwinningengebieden, met goede verbindingen naar beide zijden. De eigenaar van de Grote Venlo, het Kartuizer Klooster Nieuwlicht, stelde echter voorwaarden aan de bouw van het dorp waaraan de veengenoten niet konden voldoen. Om deze reden werd in 1561 besloten het nieuwe dorp te stichten op de iets zuidelijker gelegen Kleine Venlo, in het concessiegebied van het Rijnocrooi. Op deze heuvel werden een kerk en een markt (figuur 3) gebouwd en ontstond een kleine verzorgingskern. De overige dorpsbebouwing werd aangelegd langs de griften, alsmede langs een wijk die langs de kerk liep en Kerkewijk werd genoemd. Hierdoor werd het dorp sterk gekenmerkt door de lineaire bebouwingsstructuur die typisch is voor veenkolonies (Stol, 1992: 90-99, 186-189). Op oude kaarten is deze lineaire bebouwingsstructuur goed te herkennen (figuren 2 en 4; Deys, 1988: 38-39, 84-85; De Man, 1802-1812).

Van turfwinning naar landbouw

De turfwinning vond plaats in de vorm van 'droge vervening', dat wil zeggen dat (na de ontwatering van het veen) de turf boven de grondwaterspiegel werd gewonnen. De afgeveende gebieden werden geschikt gemaakt voor agrarisch gebruik op vergelijkbare wijze als in de Groninger Veenkoloniën: de aan het oppervlakte gekomen voedselarme zandgronden werden verrijkt met bonk(aarde) en ook wel mest. Hoewel men dit proces al in de 16e eeuw is begonnen, duurde het tot het begin van de 19e eeuw voordat alle gronden waren getransformeerd. Ondanks de verandering tot landbouwgebied bleef de verkavelingsstructuur uit de periode van de turfwinning in hoofdlijnen gehandhaafd (Stol, 1992: 186-189; Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 27).

Natte vervening, tabak en textiel

Na de bloeiperiode van de droge vervening in de 16e en 17e eeuw moest Veenendaal zich richten op andere economische activiteiten. Turfwinning bleef hierbij van belang omdat door stagnaties in de afwatering hernieuwde veengroei plaatsvond. Dit nieuwe veen bevond zich echter onder de grondwaterspiegel, zodat het met behulp van een baggerbeugel gewonnen moest worden. Van deze fase van natte vervening zijn nog restanten aanwezig in de vorm van veenplasjes in de natuurreservaten de Hel en de Blauwe Hel. Deze bevinden zich in het oostelijk deel van de gemeente, net ten zuiden van de Grift.

Een andere activiteit die in de 17e en 18e eeuw opbloede, was de verbouw van tabak. De teelt van dit gewas was arbeidsintensief, zodat veel Veenendalers zich hiermee een (aanvullend) inkomen konden verwerven. Vooral van belang werd echter de textielnijverheid, die de basis legde voor de industriële expansie in

Veenendaal in de 19e en 20e eeuw

Industrie

Net als op veel andere plaatsen in Nederland kwam in de 19e eeuw in Veenendaal uit de ambachtelijke nijverheid de industrie tot ontwikkeling. De Veenendaalse industrie ontwikkelde zich aanvankelijk op vergelijkbare wijze als in de rest van Zuidoost Utrecht: er werden lokale grondstoffen, voornamelijk wol en later ook tabak, verwerkt. Rond 1870 was de schaal waarop de productie plaatsvond echter veel groter dan in de omliggende plaatsen en kwamen de grondstoffen ook gedeeltelijk van elders, zoals katoen. Met de introductie van stoommachines in Veenendaal rond 1860 kwam de industriële expansie echter pas goed op gang, het eerst in de textielnijverheid. De kleine huisnijverheidsbedrijfjes begonnen te verdwijnen en daarvoor in de plaats kwamen grote fabrieken, zoals de Eerste Veenendaalsche Stoomweverij (1859) en de Hollandia Wolfabriek (1899). Aanvankelijk ging het om textielfabrieken, maar vanaf 1889 volgde ook een aantal tabaksfabrieken. De eerste fabrieken werden rond het dorpscentrum gebouwd, later bouwde men ook langs de spoorlijnen. Enkele tijdelijke teruggangen daargelaten, kwam pas in de jaren 70 van de 20e eeuw een einde aan de industriële groei. Toen verzwakte in rap tempo de concurrentiepositie van zowel de sigaren- als de textielfabrieken. De meeste textielfabrieken gingen dicht en de gebouwen werden afgebroken. De sigarenindustrie moest aanmerkelijk inkrimpen, maar is tegenwoordig nog in afgeslankte vorm aanwezig (Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 40-64).

De Grebbelinie en het Valleikanaal

In 1866 en 1867 werd ter modernisering van de Grebbelinie het Omleidingskanaal aangelegd. Dit kanaal werd gegraven vanuit de Grift bij het Benedeneind naar het westen, om de dorpskern heen (figuur 4). Tegelijk werd een deel van de Grift ten zuiden van het Omleidingskanaal verbreed tot circa 8 m. Door deze maatregelen werd een eventuele inundatie in dit deel van de Grebbelinie beter mogelijk. Grift en Omleidingskanaal werden in de 20e eeuw opgenomen in het Valleikanaal, dat tussen 1937 en 1942 werd gegraven naar het IJsselmeer ter verbetering van de afwateringssituatie in de Gelderse Vallei (Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 58; Deys, 1988: 94-135).

Nieuwe verkeersaders

De 19e eeuw luidde ook een periode in waarin te Veenendaal nieuwe verkeersverbindingen werden gerealiseerd. Met de introductie van treinen en later auto's werden de vele waterlopen in Veenendaal als transportweg langzamerhand van minder groot belang. In de loop van de 19e en 20e eeuw zijn er dan ook vele gedempt. Spoorwegen en een nieuwe rijksstraatweg door het dorp kwamen er in de 19e eeuw voor in de plaats. In de eerste helft van de 20e eeuw zijn de griften ten noorden van de splitsing met het Omleidingskanaal gedempt ten behoeve van het wegvervoer. In 1958 kwam in het noordelijk deel van de gemeente de snelweg A12 gereed (Van Grootheest & Bisschop, 2000: 43-47).

Stedenbouwkundige ontwikkelingen

De industriële ontwikkelingen brachten vanaf het begin van de 20e eeuw ook significante uitbreidingen van de nederzetting Veenendaal met zich mee. Aanvankelijk ging het vooral om blokken arbeiderswoningen rondom de fabrieken, aangevuld met een aantal villa's en winkels. De echte grote uitbreidingen van Veenendaal dateren vooral van na 1960. Woningbouw werd vanaf 1960 een prioriteit van het nieuwe gemeentebestuur van de samengevoegde gemeenten Stichts en Gelders Veenendaal. Met de ingebruikname van de snelweg A12 was Veenendaal een goed bereikbare vestigingsplaats geworden. Achtereenvolgens werden Schrijverspark, Jan Roeckplantsoen, de wijk Engelenburg en het Prins Willem-Alexanderpark gebouwd. In 1974 besloot men tot de aanleg van de Rondweg-West, waardoor het doorgaande verkeer om het dorpscentrum kon worden geleid. Vanaf de jaren 70 van de 20e eeuw werden ook grotere wijken ontwikkeld, zoals Dragonder-Noord, Dragonder-Zuid en Veenendaal-west, waardoor het grondgebied van de gemeente inmiddels voor een zeer groot deel verstedelijkt is (Van Grootheest & Bisschop, 2000: 44-47; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1995).

3.2 Cultuurhistorische kenmerken van het plangebied

3.2.1 Archeologie

Uit het bureauonderzoek blijkt dat de ondergrond van het plangebied wordt gekenmerkt door het voorkomen van dekzand behorend tot de Formatie van Twente. In het noordelijk deel van het plangebied komt het dekzand direct aan het oppervlak voor, terwijl het in het zuidelijk deel wordt afgedekt door een minder dan 1 m dik pakket veen behorend tot de Formatie van Griendtsveen. Aan de zuidwestzijde van het plangebied is het pakket veen behorend tot de Formatie van Griendtsveen dikker dan 1 m (Verbraeck, 1984). Dit blijkt ook uit de geomorfologische kaart (Stiboka/RGD, 1986). In het gehele plangebied komen dekzanden voor die met name in het zuidelijk deel vervlakt zijn door de vorming van veen. Verspreid over het plangebied komen 4 kleine geïsoleerde dekzandruggen voor.

Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2002) geldt voor het grootste deel van het plangebied een lage kans op het aantreffen van archeologische waarden. Voor de zone direct ten noorden van de Spitsbergenweg geldt een middelhoge kans op het aantreffen van archeologische waarden. In deze zone liggen 2 geïsoleerde dekzandruggen. Op de IKAW staat nog een tweede zone aangegeven met een middelhoge kans op het aantreffen van archeologische waarden. Het is tot dusver onduidelijk waar deze zone, gelegen in het zuidwestelijk deel van het plangebied, op is gebaseerd. Uit het bureauonderzoek blijkt dat uit het plangebied geen archeologische vondsten bekend zijn. In de directe nabijheid van het plangebied zijn wel 2 'losse vondsten' aangetroffen (figuur 9): een hamerbijl uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnummer 26953) en een koperen munt uit de Romeinse tijd (ARCHIS-waarnemingsnummer 43534). Bij amateur-archeologen die actief zijn in deze regio zijn geen vondsten bekend uit (de

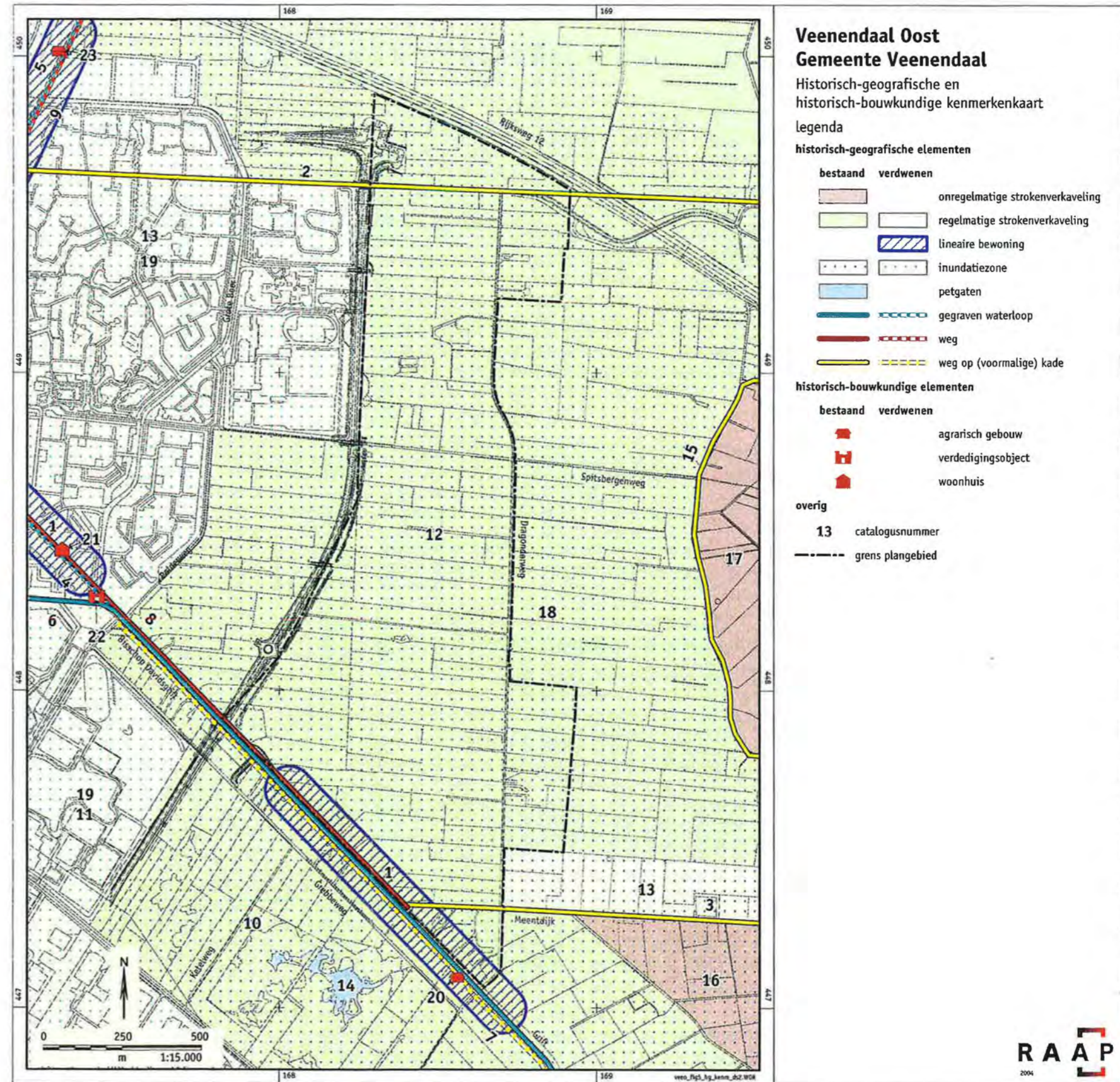
omgeving van) het plangebied. Wel is de ligging van het plangebied ten opzichte van het huidige Vallekanaal van belang. Het Vallekanaal vormt de zuidelijke grens van het plangebied en volgt hier de loop van de voormalige Grift of Bisschop Davidsgrift. Op historisch kaarten is langs het Vallekanaal een zone met lineaire bebouwing weergegeven. Voor deze zone geldt derhalve een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen die samenhangen met het oude dorp Veenendaal (16e eeuw en later). Daarnaast zijn in het plangebied mogelijk (gordel)dekzand-ruggen en -koppen in de ondergrond aanwezig. Voor dergelijke landschappelijke eenheden geldt een middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Steentijd. Tot slot zijn tijdens het bureauonderzoek geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van enkeerdgronden (esdekken) in het plangebied. Daardoor geldt voor het plangebied een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode Bronstijd t/m Late Middeleeuwen. De bestudering van verstoringsgegevens (verzameld in het kader van het historisch-bouwkundig onderzoek) en luchtfoto's (ROBAS Producties/Topografische Dienst, 1989) heeft geen aanvullende informatie opgeleverd met betrekking tot het archeologische verwachtingsmodel.

Uit het verkennend booronderzoek blijkt dat de ondergrond in het plangebied inderdaad wordt gekenmerkt door het voorkomen van dekzand. Dit is in overeenstemming met de geologische kaart (RGD, 1982). Het onderscheid dat op de geologische kaart wordt gemaakt tussen het noordelijk (waar het dekzand direct aan het oppervlak voorkomt) en het zuidelijk deel van het plangebied (waar het dekzand wordt afgedekt door een minder dan 1 m dik pakket veen), is tijdens het verkennend booronderzoek niet aangetroffen.

In geen enkele boring is intact veen en/of dekzand aangetroffen. In alle 43 boringen is een verstoorde laag aan het oppervlak aangetroffen: de zogenaamde bouwvoor. Deze laag bestaat over het algemeen uit (donker)bruingrijs, zwak tot matig humeus, matig fijn zand met een gemiddelde dikte van 35 cm. In het zand zijn veenbrokken, grind en puin aangetroffen. Onder deze laag bevindt zich een pakket licht(geel)grijs, zwak siltig, matig fijn zand. Dit zand, behorend tot de Formatie van Twente, is ongestoord. De overgang van de bouwvoor naar het onderliggende pakket is abrupt.

Verspreid over het plangebied is direct onder de bouwvoor een tweede verstoord pakket aangetroffen (boringen 11, 12, 13, 17, 30, 31, 33, 34, 35 en 39 t/m 43). Dit pakket bestaat over het algemeen uit lichtbruingrijs, zwak tot sterk humeus, matig fijn zand. Ook in dit pakket zijn veenbrokken aangetroffen. In 5 boringen is in dit tweede verstoorde pakket een dun laagje mineraalarm veen met klei-brokken aangetroffen (boringen 30, 31, 39, 41 en 42). De gemiddelde dikte van het veenlaagje bedraagt 20 cm. In geen enkele boring is een intact veenpakket, behorend tot de Formatie van Griendtsveen, aangetroffen.

Uit het verkennend booronderzoek blijkt dat in plangebied Veenendaal-oost de top van het dekzand als gevolg van de veenwinning in de 16e en 17e eeuw verstoord is. Het vermoeden bestaat dat in een groot deel van het plangebied wel veen aanwezig is geweest, maar dat dit is afgegraven in het kader van de turf-

Figuur 5. Historisch-geografische en historisch-bouwkundige kenmerkenkaart.

winning. De aangetroffen veenbrokken en -lagen zijn hier een aanwijzing voor. De afgeveende gebieden werden geschikt gemaakt voor agrarisch gebruik op vergelijkbare wijze als in de Groninger Veenkoloniën: de aan het oppervlak gekomen voedselarme zandgronden werden verrijkt met bonk(aarde) en mest. Recent inventariserend archeologisch onderzoek in het nabijgelegen plangebied Dragonder-Oost (direct ten westen van het plangebied) heeft een zelfde beeld opgeleverd wat betreft de gevolgen van de veenwinning voor de oorspronkelijk bodemopbouw (Jansen & Schiltmans, 2002; Schiltmans, 2002).

Tijdens het verkennend booronderzoek zijn in het plangebied geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen aangetroffen. In alle boringen zijn wel puinspikkels gevonden, maar deze houden verband met de veenwinning in de 16e en 17e eeuw en met recente grondbewerkingen. In het plangebied zijn geen intacte dekzandruggen of -koppen aangetroffen. Tot slot zijn tijdens het booronderzoek geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van enkeerdgronden in het plangebied.

3.2.2 Historische geografie

Uit het historisch-geografisch onderzoek blijkt dat het plangebied in het verleden werd gekenmerkt door de aanwezigheid van de Grift (het huidige Valleikanaal), enige bebouwing, enkele wegen, een strokenverkaveling die deel uitmaakte van een ontginningseenheid in Gelders Veenendaal en een inundatiegebied van de Grebbelinie. In deze paragraaf komt elk van deze historisch-geografische kenmerken nader aan de orde (zie figuur 5).

Voormalige Grift/Valleikanaal

Het Valleikanaal vormt de zuidelijke grens van het plangebied en volgt hier de loop van de voormalige Grift of Bisschop Davidsgrift. Deze in oorsprong uit de 15e eeuw daterende Grift liep vanaf het huidige Zwaaipele in zuidoostelijke richting, naar de Rijn (Deys, 1988: 50-63; Stol, 1992: 38 en 52). In de jaren 60 van de 19e eeuw werd, in samenhang met de aanleg van het Omleidingskanaal, dit gedeelte van de Grift verbreed tot circa 8 m. Hierdoor werd een eventuele inundatie in dit deel van de Grebbelinie beter mogelijk. In de 20e eeuw werden Grift en Omleidingskanaal opgenomen in het Valleikanaal (figuur 6) dat tussen 1937 en 1942 werd gegraven naar het IJsselmeer ter verbetering van de afwateringssituatie in de Gelderse Vallei (Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 58).

Wegen

In het plangebied zijn 2 wegen op historische dwarskaden aangelegd: de Buursteeg en de Meentdijk. Bovendien bevond zich langs de noordzijde van de Grift een pad: het Gelders Benedeneind (Van Grootheest & Bisschop, 2000: 38-41, 43-47; Stol, 1992: 90-99). De Dragonderweg en Spitsbergenweg dateren van recente datum (20e eeuw).

Figuur 6. Het Valleikanaal en het Gelders Benedeneind met lineaire bebouwing langs de zuidzijde van het plangebied.

Figuur 7. Zicht op het plangebied vanaf de Meentdijk in noordelijke richting.

Bebouwing

Langs de zuidelijke grens van het plangebied, het huidige Valleikanaal, is op de kadastrale kaart uit 1832 een zone met lineaire bebouwing weergegeven langs de Grift. Op één boerderij na (gelegen bij de verbinding van het Gelders Benedeneind met de Meentdijk; figuur 6) zijn alle historische gebouwen in deze zone in de Tweede Wereldoorlog vernietigd genoemd (Van Grootheest & Bisschop, 2000: 125-147; mondelinge mededeling bewoner Gelders Benedeneind).

Verkaveling

Het grootste deel van het plangebied bestaat uit een open gebied met een strokenverkaveling. Dit verkavelingspatroon is ontstaan door de eigendomsverhoudingen van voor de vervening. Het plangebied behoorde toen tot Gelders Veenendaal, waar de kavels op de Ede-Wageningen stuwwal waren georiënteerd. Tijdens de vervening ontstond door de aanleg van de wijken een fijnmazige strokenverkaveling die ook na afloop van de turfwinning, toen de grond een agrarische bestemming kreeg, in hoofdlijnen is gehandhaafd (figuren 2 en 4). Op figuur 5 is deze strokenverkaveling met een groen vlak weergegeven (Deys, 1988: 64, 65, 66-68; Stol, 1992: 186 en 187; Van Grootheest e.a., 1995; Van Grootheest & Bisschop, 2000: 43-47). Als onderdeel van de veenontginningen bij Veenendaal maakt de strokenverkaveling in het plangebied deel uit van de cultuurhistorische hoofdstructuur van de provincie Utrecht.

Inundatiegebied

Het plangebied als geheel heeft vanaf het midden van de 18e eeuw tot in de Tweede Wereldoorlog een functie gehad als inundatiegebied van de Grebbelinie. Het behoorde tot de meest zuidelijke inundatiekom van deze linie. Kenmerkend voor inundatiegebieden zijn landschappelijke openheid, een relatief lage ligging en een vlak karakter. Deze eigenschappen zijn in het plangebied nog goed herkenbaar (figuur 7). Het inundatiegebied strekte zich buiten het plangebied uit in oostelijke richting tot aan de Kade.

3.2.3 Historische bouwkunst

Volgens de bekende historisch-bouwkundige gegevens (monumentenlijsten en gegevens MIP) bevinden zich in het plangebied geen waardevolle gebouwen. Tijdens de visuele inspectie is in de lineaire bebouwingszone langs het Valleikanaal op Gelders Benedeneind nummer 11, ter hoogte van de verbinding met de Meentdijk, echter nog een boerderij aangetroffen die dateert van voor 1900 (figuur 8). De overige bebouwing in het plangebied dateert uit de 20e en de 21e eeuw.

3.3 Cultuurhistorische waardering van het plangebied

3.3.1 Archeologische waarden en verwachting

Uit zowel het bureauonderzoek als het verkennend booronderzoek blijkt dat het plangebied relatief laag ligt en waarschijnlijk pas in de Nieuwe tijd bewoond is

Figuur 8. Oude boerderij op Gelders Benedeneind nummer 11, ter hoogte van de verbinding met de Meentdijk.

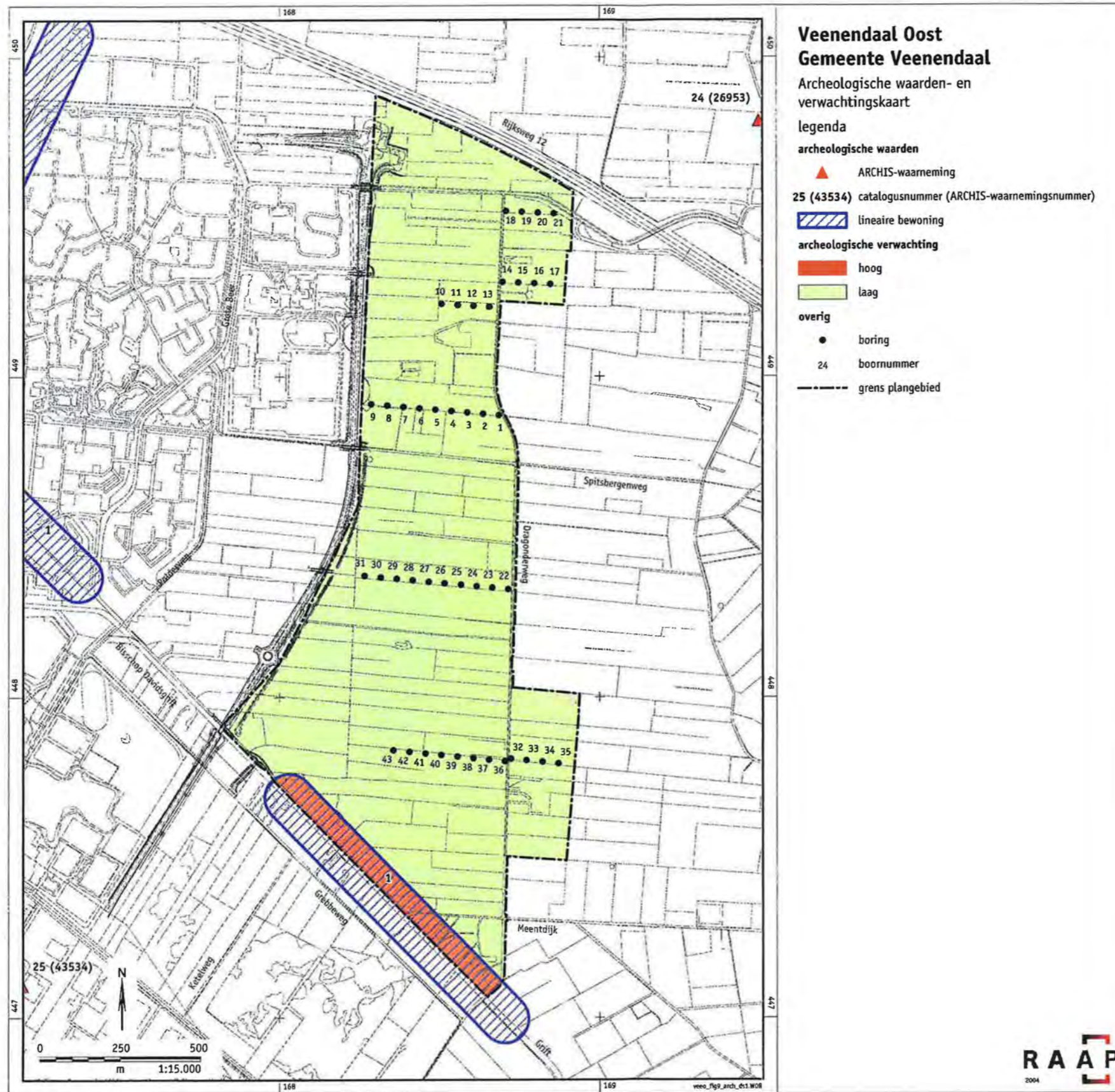
geraakt. De aanwezigheid van een intacte kleine dekzandrug of -kop, waarop eventueel archeologische resten uit met name de Steentijd kunnen voorkomen, kan worden uitgesloten. Het dekzand is grotendeels verstoord als gevolg van de veenwinning in de 16e en 17e eeuw en andere (sub)recente grondwerkzaamheden. Uit het bureauonderzoek blijkt dat er nagenoeg geen archeologische vindplaatsen bekend zijn van de laaggelegen dekzandgronden in de Gelderse Vallei. Indien archeologische vindplaatsen in dit gebied aanwezig zijn, liggen deze doorgaans op de flanken van stuwwallen, de (gordel)dekzandruggen en kleinere dekzandkoppen. Ook uit de venige laagten zijn geen archeologische vindplaatsen bekend, hetgeen gezien de relatief vochtige omstandigheden in dergelijke gebieden niet verrassend is (Oude Rengerink, 1999). Op basis van bovenstaande geldt voor het overgrote deel van het plangebied een lage archeologische verwachting (figuur 9).

Voor het gedeelte van het plangebied dat samenvalt met de zone met historische lineaire bebouwing langs het Gelders Benedeneind kan worden geconcludeerd dat er een hoge archeologische verwachting geldt voor resten die samenhangen met de oude bewoning van Veenendaal (figuur 9). Opgemerkt dient te worden dat op basis van het bureauonderzoek en het verkennend booronderzoek niet of nauwelijks bepaald kan worden in hoeverre nog overblijfselen van het oude dorp Veenendaal in de ondergrond aanwezig zijn.

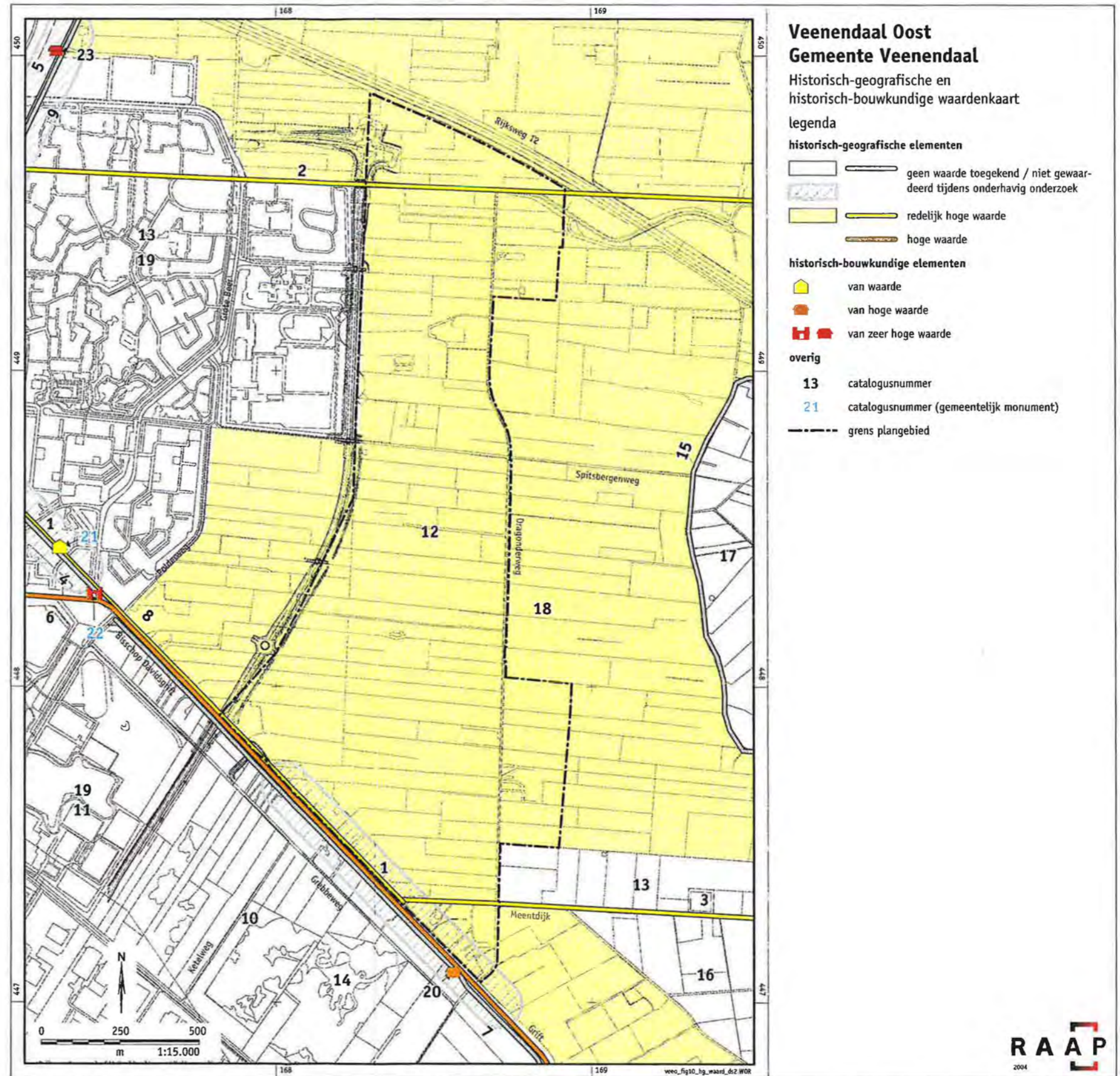
3.3.2 Historisch-geografische waardering

Waardering van elementen en patronen

In het kader van onderhavig onderzoek zijn geen historisch-geografische elementen en patronen gewaardeerd die zijn verdwenen of geheel buiten het plangebied liggen (zie figuur 10). Als resterende historisch-geografische relictten in het plangebied kunnen worden genoemd:

Figuur 9. Archeologische waarden- en verwachtingskaart.

Figuur 10. Historisch-geografische en historisch-bouwkundige waardenkaart.

- Regelmatige strokenverkaveling;
- Buursteeg;
- Meentdijk;
- Gelders Benedeneind;
- Valleikanaal;
- Lineaire bebouwing langs het Valleikanaal;
- Inundatiegebied.

De *regelmatige strokenverkaveling* krijgt bij toepassing van de waarderingscriteria (zie bijlage 1) een eindwaarde 'redelijk hoog' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), situationele waarde (c) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

De *Buursteeg* krijgt maximaal een eindwaardering 'redelijk hoog' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b) en situationele waarde (c). Op het criterium gaafheid/herkenbaarheid (d) wordt 'geen waarde toegekend'.

De *Meentdijk* krijgt een eindwaardering 'redelijk hoog' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), situationele waarde (c) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

Het *Gelders Benedeneind* krijgt een eindwaardering 'redelijk hoog' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), situationele waarde (c) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

Het *Valleikanaal* krijgt een eindwaardering 'hoog' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), situationele waarde (c) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

De *lineaire bebouwing* krijgt vanwege de vrijwel gehele vervanging na 1945 een eindwaardering 'geen waarde toegekend' wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

Het *inundatiegebied* krijgt een eindwaardering 'redelijk hoog' toegekend, wegens overeenkomstige scores op de criteria cultuurhistorische waarde (a), situationele waarde (c) en gaafheid/herkenbaarheid (d).

Overige historisch-geografische elementen in het plangebied zijn verdwenen of in zo'n sterke mate van vorm veranderd dat van daadwerkelijke relictten feitelijk geen sprake meer is.

Waardering van het plangebied

Voor de historisch-geografische waardering van het plangebied als geheel is gebruikgemaakt van dezelfde waarderingscriteria als voor historisch-geografische

elementen en patronen (bijlage 1). Binnen de context van de deelgebieden Gelderse Vallei en Grebbelinie uit de CHS (Provincie Utrecht, 2002) kan het plangebied worden gezien als een ensemble 'veenontginning en militaire inundatiezone'. Analooq aan de waardering van elementen en patronen is bij de waardering van het plangebied een score-indeling in 4 klassen gehanteerd: geen score (0 punten), redelijk hoog (1 punt), hoog (2 punten) en zeer hoog (3 punten). Op basis van de beoordeling op de waarderingscriteria vindt, eveneens volgens bovengenoemde classificatie, de historisch-geografische waardering van het plangebied plaats.

Wegens een aantal nog goed herkenbare historisch-geografisch elementen en patronen in het plangebied (het open weidegebied met strokenverkaveling, het Valleikanaal en de wegen op de voormalige kades) wordt op de criteria cultuurhistorische waarde (a), historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b), gaafheid en herkenbaarheid (d) en zeldzaamheid (e) de score 'redelijk hoog' toegekend. Omdat het Valleikanaal, de voormalige kades en de strokenverkaveling structurerend zijn geweest voor de verdere inrichting van het landschap, wordt ook op het criterium historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde (b) een score 'redelijk hoog' toegekend. Dezelfde score is toegekend op het criterium situationele waarde (c) vanwege de aansluiting met aangrenzende veenontginningen in de gemeente Ede en de natuurreservaten de Hel en de Blauwe Hel. Tezamen resulteren deze constatering in een historisch-geografische waardestelling 'van redelijk hoge waarde' voor onderhavig plangebied.

3.3.3 Historisch-bouwkundige waardering

Van de in deze inventarisatie opgenomen historisch-bouwkundige elementen is de waardestelling overgenomen van de cd-rom 'Cultuurhistorische elementen in de provincie Utrecht' (Provincie Utrecht, 2001). Omdat volgens deze bron in het plangebied geen waardevolle gebouwen aanwezig zijn, is van de gebouwen in het plangebied geen waardestelling opgenomen. Een historisch-bouwkundige waardering van de boerderij op Gelders Benedeneind nummer 11 (zie figuur 8) viel buiten het kader van onderhavig onderzoek.

4 Beleidskader

In dit hoofdstuk wordt het kader van het overheidsbeleid voor cultuurhistorische waarden geschetst, met daarin geïntegreerd het wettelijk kader. Beleid dat betrekking heeft op cultuurhistorische aspecten, maar dat geschreven is vanuit andere perspectieven, zal minder uitvoerig worden toegelicht.

4.1 Cultuurhistoriebeleid van het Rijk

Nota Belvedere

In de Nota Belvedere (Ministeries van LNV, OCenW en VROM, 1999) presenteert de rijksoverheid, i.c. de ministeries van LNV, OCenW en VROM, haar cultuurhistorisch beleid. Dit beleid betreft zowel archeologische als bouwhistorische en historisch-geografische waarden. Het streven is om de rol van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke inrichting van ons land te versterken ten einde de kwaliteit en identiteit van ons leefmilieu te behouden en zo mogelijk te verhogen. Cultuurhistorische waarden moeten meer dan ooit gebruikt worden als bron van inspiratie voor ruimtelijke ontwikkelingen. In bestaande inrichtingen kunnen zij een sterker accent krijgen. Gepleit wordt voor een geïntegreerde en gebiedsgerichte aanpak. De verantwoordelijkheid voor dit cultuurhistorisch beleid wordt niet alleen gelegd bij het Rijk, de provincies en gemeenten, maar ook bij waterschappen en particuliere organisaties. In de Nota Belvedere zijn cultuurhistorisch waardevolle gebieden van nationaal belang aangewezen. Het plangebied bevindt zich niet in een dergelijk Belvederegebied.

De Nota Belvedere vormt één van de grondslagen voor de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening (Ministerie van VROM, 2001). De uitgangspunten keren tevens terug in de Nota Natuur, Bos en Landschap in de 21e eeuw (Ministeries van LNV, VROM, V&W en Ontwikkelingssamenwerking, 2000), de Nota Architectuurbeleid (Ministeries van OCenW, VROM, V&W en LNV, 2000) en de Cultuurnota 2001-2004 (Ministerie van OCenW, 2000).

4.2 Provinciaal beleid provincie Utrecht

Cultuurnota 1999-2002

Deel III van de Utrechtse Cultuurnota 1999-2002 (Provincie Utrecht, 1999) behandelt het cultureel erfgoed. Het accent ligt daarbij op de inbreng van de cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening als volwaardige, vanzelfsprekende en vroegtijdige wegingsfactor. Verder introduceert deze nota de cultuurhistorische hoofdstructuur, bestaande uit gebieden van bovenlokale betekenis, die wordt

onderbouwd door verschillende informatiebronnen: een cultuurhistorische elementenkaart, cultuurhistorische waardenkaart en een gegevensbestand met betrekking tot archeologie, historische geografie en historische stedenbouw en architectuur. Bij deze laatste categorieën moet gedacht worden aan de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2002) en het Monumenten Inventarisatieproject (MIP).

Nota 'Niet van Gisteren'

De nota 'Niet van Gisteren' van de provincie Utrecht (Provincie Utrecht, 2002) is richtinggevend voor het ruimtelijk cultuurhistorisch beleid van de provincie en werkt het idee van de cultuurhistorische hoofdstructuur ruimtelijk uit. De cultuurhistorische hoofdstructuur beschrijft vanuit de huidige situatie de samenhang van en tussen cultuurhistorische structuren. De nota levert daarmee ook een belangrijke bijdrage aan het streekplan. De provincie Utrecht is een stap verder gegaan dan de inventarisering en waardering van cultuurhistorische waarden, aangezien in de nota ook wordt aangegeven wat de provincie ermee wil. Utrecht is de eerste provincie in Nederland die een beleidsmatige visie op het cultureel erfgoed heeft geformuleerd. Cultuurhistorie wordt hierin gehanteerd als een dynamisch begrip. Net als in het verleden, zal ook het hedendaags menselijk handelen leiden tot veranderingen in de ruimte. Met behulp van 3 sturingsmechanismen (veiligstellen, eisen stellen en actief versterken) moeten deze ruimtelijke veranderingen worden begeleid.

Voor de archeologische waarden zal de Provinciale Staten naar verwachting na 2003 archeologische attentiegebieden aanwijzen, in aanvulling op de nota. Tot die tijd biedt de nota, samen met de AMK en IKAW een handreiking voor het archeologiebeleid.

Het plangebied ligt in het deelgebied Gelderse Vallei en in het lijnvormige deelgebied Grebbelinie. De Grebbelinie behoort tot de hoofdstructuur en wordt beschouwd als een megastructuur. In het deelgebied Gelderse Vallei behoren de noord-zuid georiënteerde watergangenstructuur en de veenontginningen tot de cultuurhistorische hoofdstructuur.

Streekplan

Het huidige streekplan loopt tot 2005 (Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen, 2003). Daarom is de provincie Utrecht nu bezig met de ontwikkeling van een nieuw streekplan (2005-2015). Het huidige streekplan noemt cultuurhistorische waarden in samenhang met het landelijk gebied. Dit betekent echter niet dat het gepresenteerde historische kader niet voor het stedelijk gebied geldt. In het bijzonder worden de gebieden genoemd waar grootschalige ontwikkelingen met betrekking tot woningbouw, ontwikkeling van bedrijventerreinen, aanleg van infrastructuur en Randstadgroen zullen plaatsvinden. De noodzaak van vroegtijdig cultuurhistorisch onderzoek om de waarde van cultuurhistorische elementen in te schatten, wordt onderstreept. Het streekplan meldt dat de historische kwaliteit dient te worden meegewogen bij de ruimtelijke inrichting en onderdeel dient uit te maken van het besluitvormingsproces. Het provinciaal cultuurhistorisch beleid

volgt niet uitsluitend de planologische ontwikkelingen in de tijd en is niet alleen gericht op behoud van de elementen, maar probeert voorwaardenscheppend en richtinggevend te zijn. In het nieuwe streekplan (voorontwerp reeds vastgesteld) zullen de 5 door de Nota Belvédère als cultuurhistorisch waardevol aangewezen gebieden van nationaal belang worden opgenomen. Verder zal de cultuurhistorische hoofdstructuur worden vastgelegd.

4.3 Gemeentelijk beleid

Een gericht cultuurhistoriebeleid in de gemeente Veenendaal ontbreekt vooralsnog.

5 Autonome ontwikkeling

Archeologische vindplaatsen worden alleen verwacht langs de zuidelijke grens van het plangebied: het Gelders Benedeneind. Mogelijk zijn hier resten van bebouwing uit de Nieuwe tijd in de ondergrond aanwezig. Verdichting van de bebouwing langs dit bewoningslint kan aantasting van eventueel aanwezige archeologische waarden tot gevolg hebben.

Het plangebied Veenendaal-oost heeft een functie gehad als inundatiegebied van de Grebbelinie. Het behoorde tot de meest zuidelijke inundatiekom van deze linie. Kenmerkend voor een dergelijk inundatiegebied is de landschappelijke openheid, een relatief lage ligging en een vlak karakter. Deze eigenschappen zijn in het plangebied tegenwoordig nog goed herkenbaar. Ten westen van het plangebied wordt de woonwijk Dragonder-Oost aangelegd. Dit zal aantasting van de openheid tot gevolg hebben.

6 Effectbeschrijving

6.1 Archeologische waarden

Aantasting van archeologische waarden bij bodemingrepen

Ten behoeve van de aanleg van de woonwijk Veenendaal-oost kunnen aanwezige archeologische waarden worden aangetast ten gevolge van bodemingrepen (zoals graaf- en heiwerkzaamheden). Ook belasting van de bodem kan aantasting tot gevolg hebben veroorzaakt door samendrukking van de grondlagen. Tot slot kan (tijdelijke) grondwaterpeilverlaging tot gevolg hebben dat archeologische resten in de bodem worden blootgesteld aan zuurstof (oxidatie). Dit heeft het vergaan van archeologische resten tot gevolg. Archeologische waarden zijn zeer kwetsbaar: eenmaal aangetast is herstel niet meer mogelijk.

Modellen

Alleen langs de zuidelijke grens van het plangebied, het Gelders Benedeneind, worden archeologisch vindplaatsen verwacht. Om het effect van de verschillende alternatieven op archeologische waarden te bepalen, is het dus voldoende te kijken naar de mogelijke effecten van de alternatieven op het Benedeneind. Voor het overige deel van het plangebied worden geen effecten verwacht op archeologische waarden.

In het Structuurplan Duurzaam Veenendaal-oost (Zandvoort Ordening & Advies, 1999) is de zuidelijke zone van het plangebied aangegeven als een zone waarin de bestaande bebouwing gehandhaafd dient te worden. Ook wordt vermeld dat deze zone nader moet worden uitgewerkt. Hoe groot het uiteindelijke effect is van de alternatieven op eventueel aanwezige archeologische waarden is afhankelijk van de uiteindelijke uitwerking van deze zone. Indien de bestaande bebouwing gehandhaafd blijft in deze zone, zal het effect van de alternatieven op de archeologische waarden te verwaarlozen zijn.

Voorkeursalternatief (VKA)

Het zuidelijk deel van Veenendaal-oost zal een specifiek karakter krijgen, omdat ervoor gekozen is een grote hoeveelheid water op te vangen in dit gebied. Als overgang tussen de wijk en het bewoningslint is hier een zone gedefinieerd met een zeer waterrijk milieu. Het uiteindelijke effect op archeologische resten is afhankelijk van de uitwerking van deze waterrijke zone. Archeologische resten kunnen worden aangetast indien waterpartijen worden gegraven.

6.2 Historisch-geografische waarden

Aantasting van het verkavelingspatroon

Het grootste deel van plangebied Veenendaal-oost bestaat uit een open gebied met een fijnmazige strokenverkaveling. Deze oost-west georiënteerde verkaveling is een waardevol cultuurhistorisch kenmerk van het plangebied.

Modellen

Omdat aan de randvoorwaarde “de oorspronkelijke oost-west georiënteerde verkaveling is aanknopingspunt voor de ruimtelijke hoofdstructuur van Veenendaal-oost” wordt voldaan in zowel alternatief tuinstad oost, alternatief tuinwijk oost als alternatief tuindorp oost, wordt het verkavelingspatroon niet aangetast.

Voorkeursalternatief (VKA)

In het Voorkeursalternatief hebben de kavels in het zuiden van het plangebied een oriëntatie op het Gelders Benedeneind. Dit heeft aantasting van het oorspronkelijke verkavelingspatroon tot gevolg.

Aantasting van de openheid

Plangebied Veenendaal-oost heeft een functie gehad als inundatiegebied van de Grebbelinie. Het behoorde tot de meest zuidelijke inundatiekom van deze linie. Kenmerkend voor een dergelijk inundatiegebied is de landschappelijke openheid, een relatief lage ligging en een vlak karakter. Deze eigenschappen zijn in het plangebied tegenwoordig nog goed herkenbaar. De openheid van het plangebied als geheel wordt geaccentueerd door het contrast tussen de lintbebouwing langs het Gelders Benedeneind enerzijds en de openheid in het aangrenzende deel van het plangebied anderzijds. Aantasting van de openheid heeft een negatief effect op de cultuurhistorische waarde van het plangebied.

Modellen

In alle 3 de modellen wordt de openheid sterk aangetast. Voor het alternatief tuinstad oost is het effect het kleinst, omdat het oostelijke deel van het plangebied niet wordt bebouwd en omdat een gedeelte van de openheid aan de oostzijde van het Gelders Benedeneind gehandhaafd blijft, waardoor het contrast tussen het Gelders Benedeneind en het open gebied gedeeltelijk blijft bestaan. In het alternatief tuinwijk oost blijven de balkons onbebouwd. Deze openheid is echter te verwaarlozen. In alternatief tuindorp oost wordt het plangebied geheel bebouwd, waardoor de openheid volledig verdwijnt.

Voorkeursalternatief (VKA)

Ook in het Voorkeursalternatief wordt de openheid van het plangebied sterk aangetast. De balkons worden in dit alternatief bebouwd.

Aantasting van het historisch wegenpatroon

In het plangebied zijn 2 wegen op historische dwarskaden aangelegd: de Buursteeg (de huidige Buurtlaan oost) en de Meentdijk. Bovendien bevond zich langs de noordzijde van de Grift een pad (het Gelders Benedeneind).

Modellen

Indien bij de uitvoering geen rekening wordt gehouden met dit wegenpatroon, heeft dit ernstige aantasting van het cultuurhistorisch wegenpatroon tot gevolg voor zowel alternatief tuinstad oost, alternatief tuinwijk oost als alternatief tuindorp oost.

Voorkeursalternatief (VKA)

In het Voorkeursalternatief worden de historische wegen gehandhaafd. Hier vindt dus geen aantasting van het wegenpatroon plaats.

6.3 Historisch-bouwkundige waarden

Aantasting (door sloop) van waardevolle gebouwen

Aanleg van de woonwijk kan effect hebben op historisch-bouwkundige waarden indien bij nieuwbouw waardevolle gebouwen worden gesloopt.

Aantasting visuele waarde

De visuele waarde van een waardevol gebouw kan ook worden aangetast ten gevolge van bebouwing in de nabijheid van het desbetreffende gebouw, waardoor het gebouw niet meer van een afstand zichtbaar is in het landschap.

Modellen en Voorkeursalternatief (VKA)

Volgens de bekende historisch-bouwkundige gegevens bevinden zich in het plangebied geen waardevolle gebouwen. De alternatieven hebben dus geen effect op historisch-bouwkundige waarden.

7 Maatregelen voor het MMA

Ten aanzien van archeologische en historisch-geografische waarden worden voor het Meest Milieuvriendelijke Alternatief (MMA) een aantal maatregelen voorgesteld om de effecten te verzachten:

Archeologische waarden

Het aantal bodemingrepen langs het Gelders Benedeneind zoveel mogelijk beperken.

Historisch-geografische waarden

De zone langs de Grift (het huidige Valleikanaal) handhaven in het ontwerp. Dit geldt niet alleen voor het huidige bewoningslint, maar ook (en met name) voor deze zone als geheel (het Valleikanaal, het Gelders Benedeneind en het bewoningslint).

De oorspronkelijke openheid van het plangebied zoveel mogelijk bewaren. Indien dit niet mogelijk is, wordt aanbevolen om de landschappelijke effecten van de oorspronkelijke openheid op een andere wijze te benadrukken (contrasten). Aanbevolen wordt bij het invullen van de groene gebieden zoveel mogelijk openheid te handhaven door te kiezen voor lage beplanting.

8 Conclusies effectbeschrijvingen

De aanleg van de nieuwbouwwijk Veenendaal-oost volgens het Voorkeursalternatief (VKA) heeft negatieve effecten op cultuurhistorische (archeologische, historisch-geografische en historisch-bouwkundige) waarden in het plangebied. Deze negatieve effecten treden vooral op ten aanzien van de historisch-geografische waarden. De aanleg heeft met name de aantasting van de openheid van het gehele (plan-) gebied tot gevolg (zie tabel 2). Het verkavelingspatroon wordt alleen in het zuidelijk gedeelte van het plangebied, het Gelders Benedeneind, aangetast. Vanwege het ontbreken van gebouwen met een historisch-bouwkundige waarde is het effect op dergelijke waarden nihil. Het effect op eventueel langs het Gelders Benedeneind aanwezige archeologische waarden is afhankelijk van het aantal daadwerkelijk aanwezige vindplaatsen en het aantal bodemingrepen dat zal plaatsvinden in de directe nabijheid van het bewoningslint.

Aspect	Waardering
<i>Archeologische waarden:</i> - Aantasting archeologische waarden bij bodemingrepen	- ([enig] negatief effect)
<i>Historisch-geografische waarden:</i> - Aantasting van het verkavelingspatroon - Aantasting van de openheid - Aantasting van het historisch wegenpatroon	- ([enig] negatief effect) -- (belangrijk negatief effect) 0 (geen relevant effect)
<i>Historisch-bouwkundige waarden:</i> - Aantasting (door sloop) van waardevolle gebouwen - Aantasting visuele waarde	0 (geen relevant effect) 0 (geen relevant effect)

Tabel 2. Samenvatting van de waardering.

Literatuur

- Berendsen, H.J.A.**, 1996. *Fysisch-geografisch onderzoek. Thema's en methoden.* Van Gorcum, Assen.
- Berendsen, H.J.A.**, 1997. *Landschappelijk Nederland.* Van Gorcum, Assen.
- Brinkkemper, O., e.a. (redactie)**, 1998. *Handboek ROB-specificaties.* Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Brus, D.J.**, 1986. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 39 Tiel.* Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.
- Deunhouwer, P.**, 2003. Plangebied De Batterijen, gemeente Veenendaal; een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-rapport 875.* RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Deys, H.P.**, 1988. *De Gelderse Vallei in oude kaarten.* HES Uitgevers, Utrecht.
- Gemeente Veenendaal**, 2003. *Startnotitie planontwikkeling Veenendaal Oost.* Gemeente Veenendaal, Amersfoort.
- Grootheest, A.C. van, e.a.**, 1995. *Kadastrale Atlas Veenendaal. Stichts en Geldersch Veenendaal 1832.* Historische Vereniging Oud-Veenendaal & Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, Veenendaal.
- Grootheest, A.C. van & R. Bisschop**, 2000. *Geschiedenis van Veenendaal.* Historische Vereniging Oud Veenendaal, Veenendaal.
- Hof, J. van 't, M. Kooiman & T. Stol**, 1992. *Veenendaal: Geschiedenis en architectuur. Monumenten Inventarisatie Provincie Utrecht.* Kerckebosch BV, Zeist.
- Jansen, B. & D.E.A. Schiltmans**, 2002. Plangebied Dragonder-Oost, gemeente Veenendaal; een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-rapport 801.* RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Man, M.J. de**, 1802-1812 (heruitgave 1984). *Topographische kaart van de Veluwe en de Velwezooom, schaal 1:14943.* Canaletto (heruitgave, fotografisch verkleind tot schaal 1:25.000), Alphen aan den Rijn.
- Ministeries van LNV, OCenW & VROM**, 1999. *Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting.* SDU, Den Haag.
- Ministeries van LNV, VROM, V&W & Ontwikkelingssamenwerking**, 2000. *Nota Natuur, Bos en Landschap in de 21e eeuw. Natuur voor mensen, mensen voor natuur.* SDU, Den Haag.
- Ministeries van OCenW, VROM, V&W & LNV**, 2000. *Architectuurbeleid 2001-2004. Ontwerpen aan Nederland.* SDU, Den Haag.
- Ministerie van OCenW**, 2000. *Cultuurnota 2001-2004, Cultuur als Confrontatie.* SDU, Den Haag.
- Ministerie van VROM**, 2001. *Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020.* SDU, Den Haag.

- Molenaar, S.**, 2001. Uitbreidingsplan Het Zeeland, gemeente Woudenberg; een aanvullende archeologische inventarisatie. *RAAP-briefverslag 2001-1040/AA*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Oude Rengerink, J.A.M.**, 1999. HSL-Oost/A12; de archeologische verwachtingskaart t.b.v. de tracé-/m.e.r.-studie. *RAAP-rapport 460*. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Oude Rengerink, J.A.M.**, 2003. Plangebied De Batterijen, gemeente Veenendaal; een inventariserend archeologisch onderzoek (waardering in de vorm van proefsleuven). *RAAP-rapport 943*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Provincie Noord-Brabant**, 2000. *Kookboek Cultuurhistorie. Kwaliteit als grondslag. Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant*. Provincie Noord-Brabant, 's Hertogenbosch.
- Provincie Utrecht**, 1999. *Cultuurnota 1999-2002 deel III Cultureel Erfgoed Utrecht*. Provincie Utrecht, Utrecht.
- Provincie Utrecht**, 2001. *Cultuurhistorische elementen in de provincie Utrecht* (3e versie; cd-rom). Provincie Utrecht, Utrecht.
- Provincie Utrecht**, 2002. *Niet van gisteren. Cultuurhistorische Hoofdstructuur en beleidsvisie van de provincie Utrecht*. Provincie Utrecht/Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Utrecht/Zeist.
- Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen**, 2003. *Ontwerp-streekplan Utrecht 2005-2015: voorlopig standpunt G.*, Provincie Utrecht, Utrecht.
- RGD**, 1982. *Geologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad Tiel oost (39 0)*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg**, 1991. *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedenbouw en Bouwkunst 1850-1940*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- ROB**, 2002. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), tweede generatie. Globale Archeologische Kaart van het continentale Plat. Archeologische Monumentenkaart*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort (cd-rom).
- ROBAS Producties**, 1989. *Historische Atlas Utrecht, Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. ROBAS Producties, Den IJp.
- ROBAS Producties/Topografische Dienst**, 1989. *Foto-atlas Utrecht, schaal 1:14.000, Blad 139*. ROBAS Producties/Topografische Dienst, Den IJp/Emmen.
- Roebroeks, W.**, 1990. *Oermensen in Nederland. De archeologie van de oude steentijd*. Meulenhoff, Amsterdam.
- Schiltmans, D.E.A.**, 2002. Onderzoeksgebied Dragonder-Oost, gemeente Veenendaal; een archeologische begeleiding. *RAAP-notitie 235*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Stiboka**, 1973. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 39 West Rhenen en 39 Oost Rhenen*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Stiboka/RGD**, 1986. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 39 Tiel*. Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.

- Stol, T.**, 1992. De veenkolonie Veenendaal. Turfwinning en waterstaat in het zuiden van de Gelderse Vallei 1546-1653. *Stichtse Historische Reeks* 17. Walburg Pers, Zutphen.
- Verbraeck, A.**, 1984. *Toelichtingen bij de geologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad Tiel west (39 W) en Blad Tiel oost (39 O)*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Visscher, H.C.J., e.a.**, 1996. Engen in bodembeschermingsgebieden in de provincie Utrecht; inventarisatie, bedreiging en bescherming van oude landbouwgronden met archeologische waarde. *RAAP-rapport* 117. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Vorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie**, 2001. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Eindrapport van de Vorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000; Deel 1: West-Nederland 1839-1859*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1995. *Grote Provincie Atlas Utrecht, schaal 1:25.000, Utrecht*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties/Topografische Dienst, Groningen/Emmen.
- Zandvoort Ordening & Advies**, 1999. *Structuurplan Duurzaam Veenendaal-Oost*. Zandvoort Ordening & Advies, Utrecht.

Gebruikte afkortingen

AMK	Archeologische Monumentenkaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CAA	Centraal Archeologisch Archief
CHS	Cultuurhistorische Hoofdstructuur
CMA	Centraal Monumenten Archief
CvAK	College voor de Archeologische Kwaliteit
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
LNV	(Ministerie van) Landbouw, Natuur en Visserij
MER	het Milieueffectrapport
m.e.r.	de milieueffectrapportage
MIP	Monumenten Inventarisatieproject
MMA	Meest Milieuvriendelijke Alternatief
-Mv	beneden maaiveld
OCenW	(Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
V&W	(Ministerie van) Verkeer en Waterstaat
VKA	Voorkeursalternatief
VR0M	(Ministerie van) Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Verklarende woordenlijst

artefact	Alle door de mens gemaakte of gebruikte voorwerpen.
dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder periglaciaal omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Saalien: Formatie van Eindhoven; Weichselien: Formatie van Twente).
donk	Pleistocene zandopduiking (= de top van een rivierduin).
enkeerdgronden	Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; worden ook wel essen genoemd.
eolisch	Door de wind gevormd, afgezet.
e(dek)	Oud verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten gevolge van bemesting. Voor de bemesting werden plaggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht. In geval van een es is de opgebrachte laag ten minste 50 cm dik. De term es is gangbaar in Noord- en Oost-Nederland. In Midden-Nederland wordt gesproken van enk of eng en in Zuid-Nederland van akker of veld.
fluviatiel	Door rivieren gevormd, afgezet.
gordeldekzandrug	Dekzandrug die langs de rand van een hoger gelegen gebied is opgewaaid.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar voor Chr. tot heden).
inundatie	Het opzettelijke onder water zetten van een gebied uit verdedigingsoverwegingen.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar voor Chr. tot heden).
oligotroof	Arm aan voedsel (van het levensmilieu van dieren of planten).
oxidatie	Reactie met zuurstof (roesten/corrosie bij metalen; 'verbranding' bij veen).
periglaciaal	Heeft betrekking op de stroken rondom het door landijs bedekte gebied, op het daarop heersende klimaat en op kenmerkende verschijnselen in dit gebied.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatswisselingen van gematigd warm tot zeer koud. Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8800 voor Chr.).

podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.
Saalien	Voorlaatste glaciaal, waarin het landijs tot in Nederland doordrong (vorming stuwwallen), ca. 200.000-130.000 jaar geleden.
silt	Gronddeeltjes groter dan of gelijk aan 2 µm en kleiner dan 63 µm.
Steentijd	Archeologische periode die zich kenmerkt door het gebruik van stenen werktuigen.
stuwwal (bekken)	Door de druk van het landijs in het Saalien opgedrukte rug van scheefgestelde preglaciale sedimenten.
tongbekken	De uitgeschuurde en verbrede laagte aan het einde van een gletsjerlob (tong) omgeven door stuwwallen of eindmorenen.
Weichselien	Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden.

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

- Figuur 1.** De ligging van het plangebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).
- Figuur 2.** Het plangebied (blauwe lijn) en omgeving op de eerste topografische kaart uit het midden van de 19e eeuw (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990). De griften, de historische bebouwing en de veerverkaveling zijn goed herkenbaar.
- Figuur 3.** De Oude Kerk en de Markt te Veenendaal.
- Figuur 4.** Het plangebied (blauwe lijn) en omgeving op de tweede topografische kaart, verkend in 1869 en herzien in 1905 en 1906 (ROBAS Producties, 1989). De griften en de veerverkaveling zijn duidelijk zichtbaar.
- Figuur 5.** Historisch-geografische en historisch-bouwkundige kenmerkenkaart.
- Figuur 6.** Het Valleikanaal en het Gelders Benedeneind met lineaire bebouwing langs de zuidzijde van het plangebied.
- Figuur 7.** Zicht op het plangebied vanaf de Meentdijk in noordelijke richting.
- Figuur 8.** Oude boerderij op Gelders Benedeneind nummer 11, ter hoogte van de verbinding met de Meentdijk.
- Figuur 9.** Archeologische waarden- en verwachtingskaart.
- Figuur 10.** Historisch-geografische en historisch-bouwkundige waardenkaart.
- Tabel 1.** Geologische en archeologische tijdschaal.
- Tabel 2.** Samenvatting van de waardering.
- Bijlage 1.** Historisch-geografische waarderingscriteria.
- Bijlage 2.** Catalogus.

Bijlage 1. Historisch-geografische waarderingscriteria

a. Cultuurhistorische waarde: belang van het element of patroon:

1. Als een bijzondere uitdrukking van een culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling.
2. Als bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling.
3. Als bijzondere uitdrukking van een technische, structurele en/of functionele ontwikkeling.
4. Wegens innovatieve waarde of pionierskarakter.

b. Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarde: belang van het element of patroon:

1. Voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en/of stedenbouw.
2. Wegens de bijzondere samenhang van functies, schaal, verschijningsvorm van de bebouwing, wegen, wateren, groenvoorzieningen en open ruimten, mede in relatie tot de regionale of lokale ontwikkelingsgeschiedenis.
3. Wegens hoogwaardige ruimtelijke, esthetische en/of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar ruimtelijk/stedenbouwkundig concept.
4. Wegens bijzondere verkaveling; inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies.

c. Situationele waarde: belang van het element of patroon:

1. Wegens de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische en/of functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun stedelijke en landschappelijke omgeving.
2. Wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing en hun groepering in relatie met groenvoorziening, wegen, wateren en/of terreingesteldheid.

d. Gaafheid/herkenbaarheid: belang van het element of patroon:

1. Wegens de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel.
2. Wegens de architectonische gaafheid van de bebouwing.
3. Wegens de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke of landschappelijke omgeving.

e. Zeldzaamheid: belang van het element of patroon:

1. Wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt.
2. Wegens één of meer onder a t/m d genoemde kwaliteiten.

Bijlage 2. Catalogus

Toelichting

In de catalogus zijn de volgende kolommen opgenomen:

- **CAT.NR.:** het catalogusnummer van een object. Dit catalogusnummer is ook in de figuren opgenomen.
- **NAAM (+ eventueel ARCHIS-waarnemingsnummer):** bevat (voor zover bekend) de naam van een object. Wanneer het een archeologische vindplaats betreft die in het archeologische informatiesysteem ARCHIS staat geregistreerd, is (ook) het ARCHIS-waarnemingsnummer vermeld. ARCHIS-waarnemingen waarvan de ligging slechts tot op 1 kilometer nauwkeurig bekend is (zogenaamde waarnemingen met een 'precisie 0'), zijn niet in de catalogus opgenomen.
- **TYPE:** bevat een typering van de oorspronkelijke verschijningsvorm van een element. De typering corresponderen met legenda-eenheden op de kaart-bijlagen.
- **OMSCHRIJVING:** een nadere omschrijving van het element.
- **BRON:** een verwijzing naar de bron(nen) waaraan, in het kader van onderhavig onderzoek, de historische gegevens van een element zijn ontleend.
- **DISCIPLINE:** bevat de cultuurhistorische onderzoeksdiscipline waartoe een element behoort (archeologie, historische geografie of historische bouwkunst).
- **STATUS (bescherming):** bevat informatie over de beschermingsstatus van een element (is het een beschermd monument of niet).
- **WAARDERING:** bevat de cultuurhistorische waardestelling van een element.
- **BEGINDATERING:** bevat (voor zover bekend) een datering van het moment waarop het element in het landschap verscheen.
- **EINDDATERING:** bevat (voor zover bekend) een datering van het moment waarop het element zijn oorspronkelijke functie verloor.
- **DATERING FIJN:** bevat (voor zover bekend) exacte begin- en einddateringen.
- **BESTAAND/VERDWENEN:** bevat informatie over de huidige aanwezigheid van een element.

cat.nr.	naam (ARCHIS-waarnemingsnummer)	TYPE	OMSCHRIJVING	BRON	DISCIPLINE	STATUS	WAARDERING	BEGINDATERING	EINDDATERING	DATERING FIJN	BESTAAND / VERDWENEN
1	Veenendaal	lineaire bewoning	Tot in de tweede helft van de 19e eeuw bestond het dorp Veenendaal uit een kleine verzorgingskern op de Kleine Venlo en bebouwing langs de Grift en haar verlengingen en de Kerkewijk. Door de bebouwing langs de waterlopen ontstond de voor veenkolonies zo kenmerkende lineaire nederzettingstructuur.	Stol, 1992: 95-99, 187; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990.	historische geografie		geen waarde toegekend	16e eeuw	19e eeuw	ca. 1566-1850	bestaand
2	Buursteeg	weg op (voormalige) kade	Deze weg vormde vroeger de grens en een waterkering tussen de buurtschap Manen en de Eder Venen. Rond 1845 werd de weg opgenomen in het tracé van de toen aangelegde Rijksstraatweg tussen het nieuwe spoorwegstation De Klomp en en het Ingense Veer bij Elst. Herkenbaar in wegtracé.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 27-32, 35-41	historische geografie		redelijk hoge waarde	Late Middeleeuwen	Nieuwste tijd		bestaand
3	Meentdijk	weg op (voormalige) kade	Deze weg, die vroeger het Maander Dijkje werd genoemd, vormde vroeger de grens en een waterkering tussen de venen van de buurtschappen Bennekom en Manen.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 27-32, 35-41	historische geografie		redelijk hoge waarde	Late Middeleeuwen	Nieuwste tijd		bestaand
4	Grift	gegraven waterloop	De Grift, of Bisschop Davidsgrift, werd in de 15e eeuw aangelegd in een poging de afwatering van dit deel van de Gelderse Vallei naar de Lek te verbeteren, en de Stichtse of Rhenense venen geschikt te maken voor vervening. De 15e-eeuwse Grift liep ongeveer tot aan het huidige Zwaaipein, maar verlandde al snel omdat de onderneming mislukte door politieke onrust en krijgshandelingen. Halverwege de 16e eeuw is de Grift in het kader van de vervening hersteld. Gedempt in 1925.	Stol, 1992: 33-39; van Grootheest & Bisschop, 2000: 45	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	15e eeuw	20e eeuw	ca. 1475-1925	verdwenen
5	Boveneindse Grift	gegraven waterloop	Verlenging van de Grift, gedempt in jaren '30 van de twintigste eeuw.	Stol, 1992: 52-58; van Grootheest & Bisschop, 2000: 46	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw	ca. 1546-1939	verdwenen
6	Valleikanaal	gegraven waterloop	Aangelegd als onderdeel van de Grebbelinie, met als doel de toevoer van water naar inundatiegebieden te verbeteren.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 43	historische geografie		hoge waarde	19e eeuw	heden	1866-heden	bestaand
7	Veendijk	weg op (voormalige) kade	De Veendijk werd aangelegd langs de westzijde van de Grift en diende om de Stichtse veenontginningen te beschermen tegen afstromend water uit Gelderland. Tevens diende de Veendijk als trekpad om de turfschepen af te voeren.	Provincie Utrecht, 2001; Stol, 1992: 36	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw		verdwenen
8	Gelders Benedeneind	weg	Voormalig pad langs de oostzijde van de Grift.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 38-41	historische geografie		redelijk hoge waarde	16e eeuw	20e eeuw		bestaand
9		weg	Voormalig pad langs de Boveneindse Grift.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 38-41	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw		verdwenen
10		regelmatige strokenverkaveling	Rond Veenendaal ontstond een strokenverkaveling in de vorm van een veerverkaveling. Deze verkaveling vindt zijn oorsprong in de eigendomsstructuur zoals die was voor de veenafgraving. In het Stichtse deel van Veenendaal waren de kavelstroken gericht op de Utrechtse Heuvelrug.	Stol, 1992: 186, 187	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw		bestaand
11		regelmatige strokenverkaveling	Rond Veenendaal ontstond een strokenverkaveling in de vorm van een veerverkaveling. Deze verkaveling vindt zijn oorsprong in de eigendomsstructuur zoals die was voor de veenafgraving. In het Stichtse deel van Veenendaal waren de kavelstroken gericht op de Utrechtse Heuvelrug.	Stol, 1992: 186, 187	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw		verdwenen
12		regelmatige strokenverkaveling	Rond Veenendaal ontstond een strokenverkaveling in de vorm van een veerverkaveling. Deze verkaveling vindt zijn oorsprong in de eigendomsstructuur zoals die was voor de veenafgraving. In het Gelderse deel van Veenendaal waren de kavelstroken gericht op de stuwwal van Ede-Wageningen.	Stol, 1992: 186, 187	historische geografie		redelijk hoge waarde	16e eeuw	20e eeuw		Bestaand

cat.nr.	naam (ARCHIS-waarnemingsnummer)	TYPE	OMSCHRIJVING	BRON	DISCIPLINE	STATUS	WAARDERING	BEGINDATERING	EINDDATERING	DATERING FIJN	BESTAAND / VERDWENEN
13		regelmatige strokenverkaveling	Rond Veenendaal ontstond een strokenverkaveling in de vorm van een veerverkaveling. Deze verkaveling vindt zijn oorsprong in de eigendomsstructuur zoals die was voor de veenafgraving. In het Gelderse deel van Veenendaal waren de kavelstroken gericht op de stuwwal van Ede-Wageningen.	Stol, 1992: 186, 187	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	16e eeuw	20e eeuw		Verdwenen
14		petgaten	Deze veenplasjes zijn ontstaan als gevolg van zogenaamde 'natte vervening'. Bij deze verveningsmethode wordt het veen met behulp van een baggerbeugel onder de grondwaterspiegel gewonnen, waarna een waterplas resteert.	Van 't Hof, Kooiman & Stol, 1992: 151	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Nieuwe tijd	Nieuwste tijd		bestaand
15	De Kade	weg op (voormalige) kade	Deze weg dateert uit de periode voordat het veen in de huidige gemeente Veenendaal werd ontgonnen. Zij werd aangelegd als kade om het oostelijk ervan liggende Maander Broek te beschermen tegen wateroverlast vanuit het nog niet ontgonnen veen.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 27-32, 35-41	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Late Middeleeuwen	20e eeuw		bestaand
16	Bennekommer Meent	onregelmatige strokenverkaveling	Deel van de voormalige 'Bennekommer Meent'. Dit was een complex van gemeenschappelijk gebruikte gronden in de buurtschap van Bennekom. Deze meent is waarschijnlijk in 1390 ontstaan en werd pas in de 19e eeuw verdeeld onder particulieren.	Stol, 1992: 25, 26	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Late Middeleeuwen	20e eeuw		bestaand
17	Maander Broek	onregelmatige strokenverkaveling	Deel van het voormalige 'Maander Broek'. In de Middeleeuwen raakten deze relatief natte gronden in gebruik als grasland van de buurtschap van Manen. Het Maander Broek werd beschermd tegen wateroverlast vanuit het onontgonnen veen door de Kade ten westen ervan.	Van Grootheest & Bisschop, 2000: 27-32	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Late Middeleeuwen	20e eeuw		bestaand
18		inundatiegebied	Inundatiezone van de Grebbelinie.	Provincie Utrecht, 2002	historische geografie		redelijk hoge waarde	Nieuwe tijd	Nieuwste tijd		bestaand
19		inundatiegebied	Inundatiezone van de Grebbelinie.	Provincie Utrecht, 2002	historische geografie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Nieuwe tijd	Nieuwste tijd		verdwenen
20	Grebbeweg 35	agrarisch gebouw	Langhuisboerderij; afgewolfd zadeldak: haaks op weg en kanaal. Symmetrische voorgevel gesitueerd aan Bisschop Davidstraat. Entree in linkerzijgevel. Midden-langsdeel. Bakhuisje links van boerderij; houten hooischuur op achtererf	Provincie Utrecht, 2001	historische bouwkunst		van hoge waarde	Nieuwste tijd	Nieuwste tijd	1922	bestaand
21	Valleistraat 109	woonhuis	Pand van 1 bouwlaag onder zadeldak met aan achterzijde doorschietend. flauw hellend dakschild. Vrijwel direct aan trottoir gelegen.	Provincie Utrecht, 2001	historische bouwkunst	gemeentelijk monument	van waarde	Nieuwste tijd	Nieuwste tijd	1850	bestaand
22	Valleistraat	verdedigingsobject	In weiland nabij Bisschop Davidsgrift gelegen kazemat van de Grebbelinie. Plattegrond in vorm van regelmatig drie-armig kruis. Een bouwlaag boven maaiveld. Afgeschuinde ribben aan de bovenzijde.	Provincie Utrecht, 2001	historische bouwkunst	gemeentelijk monument	van zeer hoge waarde	Nieuwste tijd	Nieuwste tijd	1939	bestaand
23	Stationsstraat 61	agrarisch gebouw	Door tuin omgeven langhuisboerderij. Afgewolfd zadeldak: haaks op de weg. Asymmetrische voorgevel met entree en opkamervenster aan rechterzijde. Lage zijgevels met in rechterzijgevel kelderlicht.	Provincie Utrecht, 2001	historische bouwkunst		van zeer hoge waarde	Nieuwste tijd	Nieuwste tijd	1800	bestaand
24	De Hanepol (ARCHIS-waarnemingsnummer 26953)	losse vondst	De informatie van deze vondst, een hamerbijl van dioriet, is gebaseerd op een bericht in de krant 'De Vallei' van 12 juni 1968. De hamerbijl is afkomstig uit de omgeving van 'De Hanepol'.	ARCHIS	archeologie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Midden Neolithicum	Midden IJzertijd	4200-250 voor Chr.	n.v.t.
25	Wageningselaan (ARCHIS-waarnemingsnummer 43534)	losse vondst	De vondst betreft een Romeinse munt. Het is een as van Domitianus, geslagen in Rome tussen ca. 85 en 96 na Chr. De munt is gevonden in 1985, bij het afgraven van een voormalig voetbalveld ten zuiden van de Wageningselaan.	ARCHIS	archeologie		niet gewaardeerd in onderhavig onderzoek	Midden Romeinse tijd A	Midden Romeinse tijd A	ca. 85-96	n.v.t.